

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาการมีส่วนร่วมของชาวประมงพื้นบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง: บริเวณปากแม่น้ำบางปะกง ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นพื้นฐาน และแนวทางในการดำเนินการวิจัย โดยศึกษารายละเอียดในหัวข้อต่อไปนี้

- 2.1 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
- 2.2 การอนุรักษ์
- 2.3 การประมงพื้นบ้าน
- 2.4 ความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรชายฝั่ง
- 2.5 ข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ปากแม่น้ำบางปะกง
- 2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.7 ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

2.1 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

2.1.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

จากการศึกษาของผู้วิจัย ได้มีผู้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ มีทั้งความหมายคล้ายคลึงกันและแตกต่างกัน ซึ่งได้รวบรวมไว้ดังนี้

สำนักงานแรงงานระหว่างชาติ (International Labour Office. 1971 : 7) ให้คำจำกัดความของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึงความร่วมมือ (Cooperating) ในการทำงานบางสิ่งบางอย่างซึ่งรวมถึงความรับผิดชอบด้วย

กรรณิกา ชมดี (2524 : 11) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึงความร่วมมือของประชาชนไม่ว่าของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกันและเข้าร่วมรับผิดชอบ เพื่อดำเนินการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการ โดยกระทำผ่านกลุ่มองค์กรเพื่อให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์

ยิววัฒน์ วุฒิเมธี (2526 : 20) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบถึงตัวประชาชนเอง

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527 : 183-186) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การเกี่ยวข้องกับด้านจิตใจและอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าให้กระทำการบรรลุจุดหมายของกลุมนั้น ทั้งยังทำให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุมนั้นด้วย นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงเงื่อนไขของการมีส่วนร่วมว่ามีอย่างน้อย 3 ประการ คือ

- 1) ประชาชนต้องมีอิสรภาพที่จะมีส่วนร่วม
- 2) ประชาชนต้องสามารถที่จะมีส่วนร่วม
- 3) ประชาชนต้องเต็มใจที่จะมีส่วนร่วม

สายทิพย์ สุกติพันธ์ (2534 : 92) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การมอบอำนาจพื้นฐานคืนสู่ประชาชนในการกำหนดการพัฒนา โดยประชาชนจะมีส่วนร่วมในการริเริ่มวางแผนและดำเนินการในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นอยู่ของตน

เพ็ญศรี รัตนะ (2536 : 14) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิด การพิจารณา การตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ รวมถึงการจัดการใช้ทรัพยากรซึ่งจะมีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนเอง

วิมลรัตน์ ศรีสิงห์ (2538 : 16) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง ความเห็นพ้องต้องกันในเรื่องของความต้องการ และความต้องการจะต้องมีมากพอจนเกิดโครงการเพื่อการปฏิบัติและเกิดจากความร่วมมือของประชาชนทั้งของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนร่วมรับผิดชอบ โดยมีการตระหนักว่าปฏิบัติการหรือการกระทำทั้งหมดที่ทำโดยกลุ่มหรือในนามกลุมนั้นกระทำผ่านองค์การ

ติน ปรัชญาพฤทธิ (2531 : 622) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งของบุคคล โดยเข้าไปเกี่ยวข้องหรือเข้าไปมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง

รีดเดอร์ (Reeder. 1974 : 39) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การมีส่วนร่วมในการปะทะสังสรรค์ทางสังคม ซึ่งรวมทั้งการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคล และการมีส่วนร่วมของกลุ่ม

จากความหมายของการมีส่วนร่วมที่มีผู้ให้ความหมายไว้อย่างหลากหลาย มีความแตกต่างกันตามความคิด และประสบการณ์ของแต่ละบุคคลตลอดจนองค์กรหรือหน่วยงาน ทั้งยังขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของเวลาและสถานที่ สำหรับการศึกษาวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่ประชาชนได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจกรรมในองค์กร โดยร่วมแสดงความคิดเห็นและกระทำในสิ่งที่เห็นพ้องต้องกัน ตลอดจนร่วมพิจารณากำหนดปัญหาความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นของตน รวมทั้งการจัดการใช้ทรัพยากรเพื่อให้เกิดการพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการ ซึ่งจะมีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของตน

2.1.2 ทฤษฎีการมีส่วนร่วม (People Participation Theory)

เนื่องจากการมีส่วนร่วมเป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่ง ในการศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของชาวประมงพื้นบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งครั้งนี้ ได้นำทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมาเป็นแนวทางในการศึกษา ดังนี้

1) ทฤษฎีการติดต่อสื่อสาร (Communication Theory)

โรเจอร์ (Roger. 1973 : 45) ได้ระบุถึงความสัมพันธ์ระหว่าง การรับของใหม่กับกระบวนการติดต่อสื่อสารไว้ว่า การที่บุคคลจะมีการรับของใหม่นั้น ขึ้นอยู่กับกระบวนการติดต่อสื่อสาร ช่องทางการสื่อสารและปัจจัยที่เกี่ยวกับลักษณะส่วนตัว ดังนี้

(1) ปัจจัยที่เกี่ยวกับลักษณะส่วนตัว ได้แก่ อายุของบุคคล, สถานภาพทางสังคม, ฐานะทางเศรษฐกิจ ซึ่งรวมถึง รายได้ ขนาดที่ดิน การถือครองที่ดิน และความสามารถเฉพาะอย่าง ซึ่งรวมถึงระดับการศึกษา

(2) ช่องทางการสื่อสาร ความรู้ หรือกระบวนการติดต่อสื่อสาร ซึ่งประกอบด้วย ผู้ส่งสาร หรือแหล่งกำเนิดของสาร ช่องทางการสื่อสาร และผู้รับสาร

ช่องทางการสื่อสาร เป็นวิธีการที่ผู้ส่งสารส่งสารไปยังผู้รับสารแยกได้เป็น 2 ลักษณะคือ

ก. ช่องทางการสื่อสารมวลชน (Mass Media Channel) เป็นวิธีการถ่ายทอดข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับสื่อมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร หรือสิ่งพิมพ์อื่น ๆ

ข. ช่องทางการสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Channel) เป็นการติดต่อระหว่างบุคคลเพื่อถ่ายทอดข่าวสารระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร

โรเจอร์ยังได้กล่าวอีกว่า สื่อมวลชนมีความสำคัญในการเพิ่มความรู้ การแพร่กระจายข่าวสารรวมทั้งสามารถปรับเปลี่ยนทัศนคติของบุคคลได้ และสื่อมวลชนมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของบุคคลได้มากกว่า

จึงอาจสรุปได้ว่ากระบวนการติดต่อสื่อสารมีอิทธิพลต่อการเพิ่มความรู้ สามารถปรับเปลี่ยนทัศนคติของบุคคลได้ ส่งผลให้มีความรู้ความเข้าใจเพิ่มขึ้น สร้างความตระหนักให้แก่บุคคลมากขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนมากขึ้น

2). ทฤษฎีการกระทำสังคม (The Theory of Social Action)

รีดเดอร์ (Reeder. 1974 : 39) ได้กล่าวว่าการกระทำทางสังคม ประกอบด้วย กลุ่มปัจจัยหลายประการ มิได้จำกัดอยู่เพียงปัจจัยหนึ่ง และได้อธิบายถึงเหตุผลในการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งของบุคคลว่าขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการที่เรียกว่า ความเชื่อหรือความไม่เชื่อ (believes or disbelieves) มิได้จำกัดอยู่เพียงปัจจัยใดปัจจัยหนึ่ง

รีดเดอร์ กล่าวว่า การกระทำของมนุษย์ในเรื่องใดก็ตามขึ้นอยู่กับปัจจัยดังต่อไปนี้

- (1) เป้าหมาย (Goal)
- (2) ความเชื่อที่สืบทอดกันมา (Believes orientation)
- (3) ค่านิยมมาตรฐาน (Standard values)
- (4) นิสัยและขนบธรรมเนียมประเพณี (Habit and custom)
- (5) ความคาดหวัง (Expectation)
- (6) ความผูกพัน (Commitments)
- (7) แรงเสริม (Reinforcement)
- (8) โอกาส (Opportunity)
- (9) ความสามารถ (Ability)
- (10) การสนับสนุน (Support)

นอกจากนี้ยังได้อธิบายถึงปัจจัยหรือสาเหตุที่มีผลต่อการกระทำทางสังคมไว้ดังนี้

(1) ในสถานการณ์ของการกระทำทางสังคม จะเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมทางสังคม ซึ่งแต่ละคนก็มีเหตุผลแต่ละอย่างในการตัดสินใจในการกระทำ

(2) บุคคลหรือองค์การ จะตัดสินใจหรือแสดงการกระทำบนพื้นฐานของกลุ่ม เหตุผลซึ่งตัดสินใจเองได้ว่าสอดคล้องหรือตรงปัญหาและสถานการณ์นั้น ๆ

(3) เหตุผลบางประการอาจสนับสนุนการตัดสินใจ และเหตุผลบางประการอาจต่อต้านการตัดสินใจ

(4) เหตุผลนั้นตัดสินใจได้ให้น้ำหนักที่แตกต่างกันในการเลือกเหตุผลหรือปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ

(5) เหตุผลที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจนั้น ไม่ใช่มาจากเหตุผลใดเหตุผลหนึ่งหรือทั้งหมด แต่เป็นกลุ่มของเหตุผลที่เกี่ยวข้องกับลักษณะนั้น ๆ

(6) ในการตัดสินใจ กลุ่มของเหตุผลที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์นั้น ๆ จะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจทุกโอกาส

(7) กลุ่มของปัจจัยหรือเหตุผลที่มีอิทธิพลต่อการกระทำทางสังคมนั้น ย่อมจะมีการเปลี่ยนแปลง

(8) สำหรับกรณีเฉพาะอย่างภายใต้การกระทำทางสังคมจะมีบ่อยครั้งที่ทางเลือกสองหรือสามทาง เพื่อที่จะต้องสนองต่อสถานการณ์นั้น ๆ

(9) ผู้กระทำหรือผู้ตัดสินใจอาจเลือกทางใดทางหนึ่ง

(10) เหตุผลที่จะตัดสินใจสามารถที่จะมองเห็นได้จากทางเลือกที่ถูกต้องแล้ว

เวเบอร์ (Weber, 1966 : อ้างถึงใน สุริยะ วีริยะสวัสดิ์, 2534 : 45-46) ได้ศึกษาเรื่องการกระทำของมนุษย์ (Human action) โดยให้คำจำกัดความการกระทำว่า เป็นพฤติกรรมของมนุษย์ ทั้งที่เป็นแบบเปิดเผยและลับ ซึ่งบุคคลผู้ทำกำหนดให้มีความหมายเป็นส่วนตัว ตามความคิดของ เวเบอร์ ความเข้าใจในระบบความหมายเกิดขึ้นได้ 2 ประการ กล่าวคือ

(1) ความหมายส่วนตัวจากการกระทำของบุคคลหนึ่งสามารถเข้าใจได้จากการสังเกตโดยตรง

(2) มีการเข้าใจสิ่งเร้า สามารถแสดงความรู้สึกออกมาด้วยตัวเอง ในการให้เหตุผล ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ของผู้นำหรือถ้าการกระทำของบุคคลไม่มีเหตุผลแล้ว อาจเข้าใจส่วนประกอบแห่งอารมณ์ที่มีการกระทำเกิดขึ้น โดยอาศัยการเข้าไปมีส่วนร่วมที่มีความเห็นอกเห็นใจต่อมนุษย์ ผู้สังเกตไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยกับแนวทฤษฎีหรือจุดมุ่งหมายขั้นสูงสุดหรือค่านิยมของผู้นำ แต่โดยสติปัญญาแล้วอาจเข้าใจสถานการณ์และพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องได้อีกนัยหนึ่ง การกระทำบางอย่างเกิดขึ้นจากแรงกระตุ้นจะมีอยู่ในส่วนลึกของจิตใจผู้กระทำและสำหรับผู้สังเกตนั้นแรงกระตุ้นเป็นพื้นฐานที่เหมาะสมสำหรับการศึกษาพฤติกรรม

เวเบอร์ กล่าวว่า การกระทำทางสังคม มี 4 ชั้น คือ

(1) การกระทำที่มีเหตุผล (rational) เป็นการกระทำที่ใช้วิธีการที่เหมาะสมในอันที่จะบรรลุวัตถุประสงค์ที่เลือกไว้อย่างมีเหตุผล การกระทำดังกล่าวมุ่งไปในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

(2) การกระทำที่เกี่ยวกับค่านิยม (value) เป็นการกระทำที่ใช้วิธีการที่เหมาะสมเช่นกัน เพื่อจะทำให้ค่านิยมสูงสุดในชีวิตมีความสมบูรณ์พร้อม การกระทำเช่นนี้มุ่งไปในด้านจริยธรรมและศีลธรรมอย่างอื่น เพื่อดำรงไว้ซึ่งความเป็นระเบียบในชีวิตทางสังคม

(3) การกระทำตามประเพณี (tradition) เป็นการกระทำที่ไม่เปลี่ยนแปลง โดยยึดแบบอย่างที่ทำกันมาในอดีตเป็นหลัก พฤติกรรมกระทำตามประเพณีที่ไม่คำนึงถึงเหตุผล

(4) การกระทำที่แฝงตัวด้วยความเสนาหา (affective) การกระทำที่คำนึงถึงอารมณ์และความผูกพันทางจิตใจระหว่างผู้กระทำกับวัตถุที่เป็นจุดมุ่งหมายของการกระทำ การกระทำเช่นนี้ก็ไม่คำนึงถึงเหตุผลอย่างอื่นใดทั้งสิ้น นอกจากเรื่องส่วนตัว

จากทฤษฎีดังกล่าว สรุปได้ว่าการเราให้เกิดกิจกรรมทางสังคมเพื่อให้คนในสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม ต้องมีความเข้าใจในวิถีชีวิต ค่านิยม จารีต ประเพณี ทัศนคติของบุคคล การพัฒนาโดยใช้สิ่งเร้าที่เหมาะสม นำไปสู่การที่สมาชิกในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนในรูปแบบของการมีส่วนร่วมด้วยความสมัครใจ

2.1.3 ปัจจัยและเงื่อนไขของการมีส่วนร่วม

ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ได้มีผู้วิจัยให้ความหมายที่แตกต่างกันออกไป ดังนี้

รีดเดอร์ (Reeder. 1983 : 39-53 อ้างถึงใน ศุภราภรณ์ ธรรมชาติ. 2541 : 14-15) ได้สรุปปัจจัยที่มีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนไว้ 11 ประการดังนี้

- 1) การปฏิบัติตนให้คล้อยตามความเชื่อพื้นฐาน กล่าวคือ บุคคลและกลุ่มบุคคลจะเลือกแบบและวิธีการปฏิบัติที่สอดคล้องและคล้ายคลึงกับความเชื่อพื้นฐาน
- 2) มาตรฐานคุณค่า บุคคลและกลุ่มบุคคลจะปฏิบัติในสิ่งที่สอดคล้องกับมาตรฐานคุณค่าของตนเอง
- 3) เป้าหมาย บุคคลและกลุ่มบุคคลจะมีพฤติกรรมเพื่อปกป้องและรักษาเป้าหมายของตนเอง

4) ประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา บุคคลและกลุ่มบุคคลบางครั้งจะมีพฤติกรรมที่เกิดจากประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา

5) ความคาดหวัง บุคคลและกลุ่มบุคคลจะมีพฤติกรรมตามที่ตนเองคาดหวังว่าควรแสดงในสถานการณ์เช่นนั้น ทั้งยังชอบปฏิบัติต่อผู้อื่นในลักษณะที่ตนคาดหวังจากผู้อื่นด้วย

6) การมองแต่ตนเอง บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะทำในสิ่งต่าง ๆ ที่ตัวเองคิดว่าตัวเองควรต้องกระทำเช่นนั้น

7) การบีบบังคับ บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะทำในสิ่งต่างๆ ในสถานการณ์ที่ถูกบังคับ

8) นิสัยและประเพณี บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะทำในสิ่งต่าง ๆ ตามนิสัยที่ชอบหรือให้สอดคล้องกับประเพณีเมื่ออยู่ในสถานการณ์นั้น ๆ

9) โอกาส บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะเข้ามามีส่วนร่วมในรูปแบบการปฏิบัติของสังคม ตามจำนวนชนิดของโอกาสซึ่งโครงสร้างของสังคมเอื้ออำนวยให้

10) ความสามารถ บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมบางอย่างที่เห็นว่าสามารถทำในสิ่งที่ต้องการและสามารถทำในสถานการณ์เช่นนั้นได้

11) การสนับสนุน บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะเริ่มปฏิบัติเมื่อรู้สึกว่าจะได้รับการสนับสนุนที่ดีให้กระทำในกิจกรรมนั้น ๆ

คอฟแมน (Kaufman, 1949 : 183) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมได้แก่

1) ความศรัทธาที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลสำคัญและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การลงแขก การบำเพ็ญประโยชน์

2) ความเกรงใจที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือหรือเกียรติยศ ตำแหน่ง ทำให้เกิดความเกรงใจที่จะมีส่วนร่วมด้วย ทั้ง ๆ ที่ยังไม่มีความศรัทธาหรือความเต็มใจอย่างเต็มเปี่ยมที่จะกระทำ เช่น ผู้ใหญ่ออกปากขอแรงผู้น้อย

3) อำนาจบังคับที่เกิดจากบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่า ทำให้ประชาชนถูกบีบบังคับให้มีส่วนร่วมในการกระทำต่าง ๆ เช่น บีบบังคับให้ทำงานเยี่ยงทาส

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527 : 183) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม
ดังนี้

- 1) ความศรัทธาต่อความเชื่อถือบุคคลสำคัญและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ
- 2) ความเกรงใจที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือ มีเกียรติยศ หรือตำแหน่งที่ทำให้ประชาชนเกิดความเกรงใจที่จะมีส่วนร่วม ทั้งๆ ที่ยังไม่ศรัทธาหรือมีความเต็มใจอย่างเต็มเปี่ยมที่จะกระทำ
- 3) อำนาจบังคับที่เกิดจากบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่า ทำให้ประชาชนถูกบีบบังคับให้มีส่วนร่วมในการกระทำต่าง ๆ

โคเฮน และอัฟฮอฟฟ์ (Cohen & Uphoff, 1977 : 7-18 อ้างถึงใน ศุภราภรณ์ ธรรมชาติ. 2541 : 16-17) ได้เสนอบริบทการมีส่วนร่วมว่า ในการศึกษาการมีส่วนร่วมจะต้องคำนึงถึงปัจจัยสภาพแวดล้อม ซึ่งมีความซับซ้อนอย่างมาก ได้แก่

- 1) ปัจจัยทางกายภาพและชีวภาพ
- 2) ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ
- 3) ปัจจัยทางการเมือง
- 4) ปัจจัยทางด้านวัฒนธรรม
- 5) ปัจจัยทางด้านประวัติศาสตร์

นอกจากนี้ โคเฮน และอัฟฮอฟฟ์ ยังได้เสนอว่ามีบุคคล 4 ฝ่ายที่มีส่วนสำคัญในการมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาสิ่งแวดล้อมชนบท ประกอบด้วยประชาชนในท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ของรัฐ และบุคคลภายนอก สำหรับการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นยังมีปัจจัยหลายอย่างที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม ได้แก่

- 1) อายุและเพศ
- 2) สถานภาพทางสังคม
- 3) ระดับการศึกษา
- 4) อาชีพ
- 5) รายได้และทรัพย์สิน
- 6) ระยะเวลาที่อยู่อาศัยในท้องถิ่น
- 7) พื้นที่ถือครองและสภาพการทำงาน

จากการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม จึงพอสรุปได้ว่ากระบวนการติดต่อสื่อสารมีอิทธิพลต่อการเพิ่มความรู้ สามารถปรับเปลี่ยนทัศนคติของบุคคลได้ ซึ่งจะส่งผลให้มีความรู้ความเข้าใจเพิ่มขึ้น สร้างความตระหนักให้แก่บุคคลมากขึ้น และการรื้อให้เกิดกิจกรรมเพื่อให้คนในสังคมเข้ามามีส่วนร่วม ต้องมีความเข้าใจในวิถีชีวิต ค่านิยม จารีตประเพณี ทัศนคติของบุคคล ซึ่งจะนำไปสู่การเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนในรูปแบบของการมีส่วนร่วมด้วยความสมัครใจ ดังนั้นตัวแปรทางประชากร สังคม เศรษฐกิจ และทฤษฎีที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ล้วนแต่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง ดังนั้น ในงานวิจัยครั้งนี้จึงได้สรุปการมีส่วนร่วมของชาวประมงพื้นบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับ 3 ปัจจัย คือ

- 1) ปัจจัยทางประชากร ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ และจำนวนสมาชิกในครัวเรือน
- 2) ปัจจัยทางสังคมเศรษฐกิจ ได้แก่ รายได้ สถานภาพทางสังคม และเขตพื้นที่ที่อาศัยอยู่
- 3) ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ความรู้เรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง และการได้รับข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง

2.1.4 รูปแบบและขั้นตอนการมีส่วนร่วม

1) รูปแบบของการมีส่วนร่วม

กรรณิกา ชมดี (2524:13) ได้สรุปรูปแบบของการมีส่วนร่วมออกเป็น

10 รูปแบบ คือ

- (1) การมีส่วนร่วมประชุม (Attendance at Meetings)
- (2) การมีส่วนร่วมออกเงิน (Financial Contribution)
- (3) การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ (Membership on Committees)
- (4) การมีส่วนร่วมเป็นผู้นำ (Position of Leadership)
- (5) การมีส่วนร่วมสัมภาษณ์ (Interview)
- (6) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ชักชวน (Solicitor)
- (7) การมีส่วนร่วมเป็นผู้บริโภค (Customers)
- (8) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่ม (Entrepreneur)
- (9) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ใช้แรงงานหรือเป็นลูกจ้าง (Employee)
- (10) การมีส่วนร่วมออกวัสดุอุปกรณ์ (Material Contribution)

โคเฮน และ อัฟฮอฟฟ์ (Cohen & Uphoff, 1978 อ้างถึงใน ประสบสุข
ดิอินทร์. 2531 : 21) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 แบบ คือ

- (1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
- (2) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ
- (3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์
- (4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

2) ขั้นตอนของการมีส่วนร่วม

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527 : 6-7) ได้กล่าวถึงขั้นตอนการมีส่วนร่วมใน
การดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ของนโยบายการพัฒนา คือ

- (1) ร่วมทำการศึกษา ค้นคว้าถึงปัญหา และสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้น
ในชุมชน รวมตลอดถึงความต้องการของชุมชน
- (2) ร่วมค้นหาและสร้างรูปแบบ และวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไขและลด
ปัญหาของชุมชน หรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของ
ชุมชน
- (3) ร่วมวางแผนนโยบาย หรือแผนงานหรือโครงการหรือกิจกรรม เพื่อขจัด
และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ตลอดจนเพื่อเป็นการตอบสนองความต้องการของชุมชน
- (4) ร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อ
ส่วนรวม
- (5) ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพ
และประสิทธิผล
- (6) ร่วมการลงทุนในกิจกรรมโครงการชุมชนตามขีดความสามารถของ
ตนเองและหน่วยงาน
- (7) ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการ และกิจกรรมให้บรรลุ
ตามเป้าหมายที่วางไว้
- (8) ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและ
กิจกรรมที่ได้ทำไว้ทั้งภาคเอกชนและภาครัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2527 : 11-13) ได้อธิบายขั้นตอนของการมีส่วนร่วมไว้เป็น 4 ขั้นตอน คือ

- (1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
- (2) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม
- (3) การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
- (4) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน

จากแนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม พบว่าผู้วิจัยส่วนใหญ่ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมตามรูปแบบ และขั้นตอนของการมีส่วนร่วม ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างกันบ้างในรายละเอียดที่แยกย่อยไปเท่านั้น การมีส่วนร่วมตามรูปแบบและขั้นตอนต่าง ๆ เช่น การมีส่วนร่วมศึกษาปัญหา การมีส่วนร่วมวางแผน การมีส่วนร่วมตัดสินใจ การมีส่วนร่วมประเมินผล เหมาะที่จะศึกษาในกลุ่มผู้นำชุมชน องค์การบริหารส่วนตำบล กำนันหรือผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งบุคคลเหล่านี้จะมีบทบาทในรูปแบบและขั้นตอนดังกล่าวอย่างเด่นชัด แต่การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชาวประมงพื้นบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง ในลักษณะทั่วไปที่ไม่ใช่โครงการพัฒนา ซึ่งจากการสำรวจเบื้องต้น พบว่า ชาวประมงพื้นบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณปากแม่น้ำบางปะกง มักจะเป็นผู้ที่เข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชายฝั่งทะเลในลักษณะที่แตกต่างกันไป นอกจากนี้ชาวประมงพื้นบ้านโดยทั่วไปในบริเวณปากแม่น้ำบางปะกงไม่ได้มีส่วนร่วมในลักษณะกระบวนการกลุ่ม ชุมชนนั้นต่างคนต่างอยู่ มีลักษณะการดำเนินชีวิตแบบปัจเจกบุคคล คือต่างคนต่างอยู่ ฉะนั้น การศึกษาการมีส่วนร่วมในครั้งนี้จำเป็นต้องศึกษาแบบปัจเจกบุคคล

การมีส่วนร่วม เป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่ง การมีส่วนร่วมจึงเป็นการกระทำกิจกรรมที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลกระทำการไปสู่จุดมุ่งหมายอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้ยึดความหมายการมีส่วนร่วมของ ดิน ปรัชญาพฤทธิ (2531 : 622) ซึ่งกล่าวว่า การมีส่วนร่วมหมายถึง การกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งของบุคคล โดยเข้าไปเกี่ยวข้อง หรือเข้าไปมีส่วนในการดำเนินกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งในการวิจัยนี้ หมายถึง การที่ชาวประมงพื้นบ้านแต่ละบุคคลเข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชายฝั่งทะเลในการดำรงชีวิต และประกอบอาชีพอย่างประหยัด รู้คุณค่า ตลอดจนการกระทำกิจกรรมหรือร่วมกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ในการป้องกันความเสื่อมโทรม การบำรุงรักษา และการฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง

2.2 การอนุรักษ์

2.2.1 ความหมายของการอนุรักษ์

อำนาจ เจริญศิลป์ (2528:14) กล่าวว่า การอนุรักษ์ คือ การสงวนรักษา หมายถึง การใช้ การระวังรักษาทรัพยากรด้วยวิธฉลาด และให้เกิดประโยชน์มากที่สุด

เกษม จันทรแก้ว (2530:99-100) กล่าวว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การเก็บรักษา สงวนซ่อมแซม ปรับปรุงและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อจะได้เอื้ออำนวยให้คุณภาพสูงในการสนองความเป็นอยู่ของมนุษย์ตลอดไป หรืออีกความหมายก็คือ การใช้ตามความต้องการและประหยัดไว้ใช้เพื่อในอนาคต (Using of immediate needs and saving for future use)

วิชัย เทียนน้อย (2533:17) กล่าวว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การนำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์ และยืดอายุการใช้งานให้นานที่สุด ดังนั้น การใช้ทรัพยากรธรรมชาติจึงต้องกระทำด้วยความฉลาด แต่ไม่ได้หมายความว่า จะเก็บรักษาสิ่งเหล่านั้นโดยมิได้นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์

นิวัติ เรืองแก้ว (2537:45) กล่าวว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การรู้จักนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์อย่างชาญฉลาด ให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด สูญเสียน้อยที่สุด ใช้ได้นาน และต้องกระจายการใช้ประโยชน์ให้ทั่วถึงกันโดยถูกต้องตามกาลเทศะด้วย

จากคำจำกัดความของคำว่า การอนุรักษ์ข้างต้นพอสรุปได้ว่า การอนุรักษ์ คือ การใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อมนุษย์และพยายามที่จะใช้ทรัพยากรนั้นให้มีอายุยืนยาวที่สุด โดยมีการสูญเสียทรัพยากรโดยเปล่าประโยชน์น้อยที่สุดและเป็นการประหยัดไว้เพื่อใช้ในอนาคตและกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยทั่วถึงกัน

2.2.2 หลักการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

เต็มดวง รัตนทัศนีย์ และคณะ (2534:35) กล่าวถึง วิธีการอนุรักษ์ (Method conservation) ว่ามีหลายวิธีด้วยกันแต่จะใช้วิธีใดขึ้นอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติแต่ละชนิด ดังนั้น กิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอาจใช้วิธีเดียวหรือหลายวิธีก็ได้ดังต่อไปนี้

- 1) การป้องกันรักษา (Protection) โดยการรักษาสภาพต่าง ๆ ของทรัพยากรให้คงเดิมทั้งด้านปริมาณ และคุณภาพให้ยั่งยืนตลอดไป เช่น ทิวทัศน์ธรรมชาติ ทรัพยากรน้ำ ป่าไม้ ดิน เป็นต้น

2) การบูรณะฟื้นฟู (Restoration) เป็นการซ่อมบำรุงปฏิสังขรณ์ให้ฟื้นตัวขึ้นใหม่ เช่น ป่าไม้ที่ถูกโค่นทำลายต้องฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ สัตว์มีจำนวนลดลงต้องเพาะพันธุ์เพิ่มขึ้น

3) การปรับปรุงให้ดีขึ้น (Improvement) คือ พยายามใช้ธรรมชาติให้เป็นประโยชน์มากที่สุด และปรับปรุงให้ดีกว่าสภาพธรรมชาติ เช่น การปรับปรุงคุณภาพทรัพยากรดิน เพื่อให้ใช้ประโยชน์จากการทำนาปีละครั้งเป็นสองครั้ง

4) การใช้อย่างมีประสิทธิภาพ (Efficiency) โดยเฉพาะทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วสิ้นเปลืองหมดไป ไม่สามารถนำกลับมาใช้ได้อีก เช่น ทรัพยากรแร่ธาตุต้องมีวิธีการพัฒนาแร่ขึ้นมาใช้อย่างมีประสิทธิภาพ ให้เกิดการสูญเสียน้อยที่สุด และต้องคำนึงถึงช่วงเวลาการใช้ที่เหมาะสม

5) การนำมาใช้ใหม่ (Recycle) ทรัพยากรธรรมชาติบางอย่างเมื่อใช้แล้วอาจนำกลับมาใช้ใหม่ได้อีก เช่น เศษเหล็กนำมาถลุงใหม่ เศษกระดาษ พลาสติก เป็นต้น

6) การใช้สิ่งอื่นทดแทน (Substitution) คือ การคิดค้นหาสิ่งอื่นมาใช้แทนทรัพยากรที่หายากหรือกำลังจะหมดไป เช่น ใช้พลาสติกแทนภาชนะบรรจุน้ำซึ่งต้องใช้เหล็กชุบดีบุก ใช้ปูนซีเมนต์แทนไม้ในการทำเฟอร์นิเจอร์

7) การประดิษฐ์สิ่งใหม่ขึ้นมาใช้แทน (Inventory) โดยอาศัยวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และวิทยาการสมัยใหม่ ค้นหาสิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ ขึ้นมาใช้แทนทรัพยากรที่หายากหรือกำลังหมดไป เช่น น้ำมัน

8) การสำรวจตรวจค้น (Discovery) ทรัพยากรบางอย่างอาจถูกปล่อยทิ้งไม่ได้นำมาใช้ประโยชน์ ควรตรวจค้นหาทางมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เช่น พลังงานแสงแดด กระแสน้ำในแม่น้ำลำคลอง

นิวัติ เรืองแก้ว (2537:43-45) กล่าวถึงแนวความคิดและหลักการในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สรุปได้ดังนี้

1) การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึงการรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาดให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด ยาวนานที่สุด และโดยทั่วถึงกัน ทั้งนี้ มิได้หมายถึง ห้ามใช้หรือเก็บรักษาทรัพยากรไว้เฉย ๆ แต่จะต้องนำมาใช้ให้ถูกต้องตามกาลเทศะ (time and space)

2) ทรัพยากรธรรมชาติจำแนกอย่างกว้าง ๆ ออกเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดขึ้นใหม่ได้ เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า พืชหญ้า และกำลังงานมนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่สามารถเกิดขึ้นใหม่ได้ เช่น น้ำมัน และแร่ต่าง ๆ

3) ปัญหาสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ การอนุรักษ์ทรัพยากรดินที่ยังอุดมสมบูรณ์อยู่ให้คงคุณสมบัติที่ดีตลอดไป ในขณะที่เดียวกันจะเป็นผลดีต่อทรัพยากรอื่น ๆ เช่น น้ำ ป่าไม้ และสัตว์ป่าด้วย

4) การอนุรักษ์หรือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติต้องคำนึงถึงทรัพยากรธรรมชาติอื่นในเวลาเดียวกันด้วยไม่ควรแยกพิจารณาเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียวเท่านั้น เพราะทรัพยากรทุกอย่างมีส่วนเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด

5) ในการวางแผนจัดการทรัพยากรอย่างชาญฉลาดนั้น จะต้องไม่แยกมนุษย์ออกจากสภาพแวดล้อมทางสังคม หรือวัฒนธรรม หรือสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ เพราะว่าวัฒนธรรม และสังคมของมนุษย์ได้พัฒนาตัวเองมาพร้อมกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของสังคมนั้น ๆ กล่าวโดยทั่ว ๆ ไป การอนุรักษ์ถือได้ว่าเป็นทางแห่งการดำเนินชีวิต เพราะมีส่วนเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งมีบทบาทต่อชีวิตมนุษย์เป็นอย่างมาก

6) ไม่มีโครงการอนุรักษ์ใดที่จะประสบความสำเร็จได้ นอกจากผู้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติจะได้ตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรนั้น ๆ และใช้อย่างชาญฉลาดให้เกิดผลดีในทุก ๆ ด้านต่อสังคมมนุษย์ และควรใช้ทรัพยากรให้อำนวยประโยชน์หลาย ๆ ด้านในเวลาเดียวกัน

7) อัตราการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในปัจจุบันจะเป็นที่ใดก็ตาม ยังไม่อยู่ในระดับที่จะพียงซึ่งฐานะความอยู่ดีกินดีโดยทั่วถึงได้ เนื่องจากการกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรยังเป็นไปโดยไม่ทั่วถึง

8) การอนุรักษ์เกี่ยวข้องกับมนุษย์ทุกคน ไม่ว่าจะอยู่ในเมือง หรือในชนบท ความมั่งคั่งสุขสมบูรณ์ของประเทศ ขึ้นอยู่กับทรัพยากรมนุษย์ซึ่งเป็นผู้ใช้ทรัพยากรอื่น ๆ ของประเทศนั้น ๆ

9) การทำลายทรัพยากรธรรมชาติใด ๆ ด้วยเหตุใดก็ตาม เท่ากับเป็นการทำลายความศรัทธาใจของมนุษย์ อย่างไรก็ดี มนุษย์ต้องยอมรับว่า การทำลายทรัพยากรธรรมชาติได้เกิดขึ้นอยู่ทุกหนทุกแห่งที่มีการใช้ทรัพยากรนั้น ๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

10) การดำรงชีวิตของมนุษย์ขึ้นอยู่กับสิ่งมีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นพืชหรือสัตว์ ซึ่งต่างก็เกิดมาจากทรัพยากรอื่น ๆ เช่น ดิน น้ำ อีกทอดหนึ่ง กำลังงานของมนุษย์ ตลอดจนการกินดีอยู่ดี ทั้งทางร่างกาย และจิตใจขึ้นอยู่กับคุณค่าของอาหารที่บริโภค นอกจากปลาและอาหารทะเลอื่น ๆ แล้ว อาหารทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นผัก ผลไม้ ถั่ว งา ข้าวหรือในรูปของนม เนื้อสัตว์ อันเป็นผลผลิตจากพืชที่สัตว์บริโภคเข้าไปล้วนเกิดมาจากดินทั้งสิ้น

1 1) มนุษย์จำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจในธรรมชาติ และเชื่อในความ
เป็นไปตามธรรมชาติ มนุษย์สามารถนำวิทยาการต่าง ๆ มาช่วยหรือบรรเทากระบวนการต่าง ๆ ที่
เกิดขึ้นตามธรรมชาติได้ แต่มนุษย์ไม่สามารถจะนำสิ่งใดมาทดแทนธรรมชาติได้ทั้งหมดทีเดียว
อย่างแน่นอน

1 2) การอนุรักษ์นั้นนอกจากจะเพื่อการอยู่ดีกินดีของมวลมนุษยแล้ว ยัง
จำเป็นต้องอนุรักษ์ธรรมชาติเพื่อความสมบูรณ์และเป็นผลดีทางด้านจิตใจด้วยเช่นกัน การอนุรักษ์
สภาพธรรมชาติ การอนุรักษ์สัตว์ป่า เพื่อความสวยงามและสำหรับการพักผ่อนหย่อนใจหรือเป็น
เกมกีฬา เป็นต้น

1 3) เป็นความจริงที่ว่าประชากรของโลกเพิ่มมากขึ้นทุกวัน แต่
ทรัพยากรธรรมชาติกลับลดน้อยถอยลงทุกที ไม่มีใครทราบได้ว่าการใช้ทรัพยากรในบั้นปลายนั้น
จะเป็นอย่างไร อนาคตจึงเป็นสิ่งที่มืดมน ถ้าหากทุกคนไม่เริ่มต้นอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติตั้งแต่
บัดนี้

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม (2537:125-128) กล่าวว่าแนวทางการ
อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจะต้องครอบคลุมปัญหาใหญ่ คือ ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมและถูก
ทำลาย ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ ซึ่งตัวการสำคัญที่ก่อให้เกิดปัญหาคือมนุษย์ ดังนั้นแนวทางการ
อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยทั่วไปนั้น สามารถกระทำได้ ดังนี้

1) การให้การศึกษาเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ จากพื้นฐานความเชื่อวามมนุษย์
คือตัวการสำคัญที่ทำให้สิ่งแวดล้อมเกิดความเสื่อมโทรม ดังนั้นการแก้ปัญหาจึงควรเริ่มที่มนุษย์
ก่อน ไม่ใช่ไปเริ่มที่สิ่งแวดล้อม โดยจะต้องให้การศึกษาแก่คนในสังคม เพื่อให้ได้ตระหนักถึง
บทบาทและหน้าที่ของตนต่อสิ่งแวดล้อม รูปแบบของการศึกษาจะต้องมีลักษณะเสริมสร้าง
ทัศนคติ ความคิดเกี่ยวกับการเข้าใจและรู้จักตนเอง รู้จักสังคม และสภาพแวดล้อมที่ตนเองมีส่วน
ร่วมอย่างแท้จริงเพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการตัดสินใจต่อการเลือกอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่มีคุณภาพ หรือ
เสื่อมโทรมเพียงใด เพราะการแก้ไขปัญหาสีงแวดล้อมจริง ๆ นั้นไม่ใช่การหยุดขยายตัวทาง
เศรษฐกิจ หรือการปฏิเสธเทคโนโลยี แต่ความสำคัญอยู่ที่การเปลี่ยนแปลงทัศนคติของคน เพื่อให้
สามารถเปลี่ยนพฤติกรรมไปในทางส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ซึ่งการให้การศึกษาเพื่อ
เปลี่ยนแปลงทัศนคติให้ประชาชนส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้นนั้น จะต้องทำพร้อมกันไปทั้ง
การศึกษาในระบบและนอกระบบในทุกระดับ โดยอาศัยวิธีการทุกชนิด รวมทั้งการเผยแพร่
ประชาสัมพันธ์เพื่อให้เข้าถึงตัวประชาชนมากที่สุด

2) การปรับปรุงคุณภาพ เป็นวิธีการตรงที่จะช่วยแก้ปัญหาการเสื่อมโทรมของทรัพยากรและภาวะแวดล้อม โดยการปรับปรุงฟื้นฟูให้สภาพแวดล้อมดีขึ้น

3) การลดอัตราเสื่อมสูญ การบริโภคของมนุษย์ในปัจจุบันในหลายประเทศมักจะบริโภคทรัพยากรกันอย่างฟุ่มเฟือยและไม่ค่อยได้ใช้ให้อยู่ในขอบเขตจำกัด มักมีทัศนคติต่อการบริโภคในลักษณะที่ว่าสามารถบริโภคได้สูงสุดจะทำให้มีความสุขที่สุด ทัศนคติเช่นนี้จะทำให้ป่าไม้ถูกทำลาย เช่น การตัดต้นหนึ่งแทนที่จะใช้ประโยชน์ได้ทุกๆ ส่วน แต่กลับใช้ประโยชน์ส่วนที่เป็นต้นเท่านั้น ที่เหลือ เช่น กิ่ง ใบ หรือส่วนที่เป็นตอมักถูกทิ้งไป อันที่จริงแล้วสิ่งเหล่านี้สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ทั้งนั้น ไม่ควรทิ้งขว้างไม่เช่นนั้นนอกจากจะได้ประโยชน์น้อยแล้วอาจก่อให้เกิดปัญหาตามมาภายหลัง

4) การนำกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ ประเทศทุนนิยมส่วนมากมักใช้ทรัพยากรกันฟุ่มเฟือย เบื่อแล้วทิ้ง ล้าสมัยแล้วทิ้ง หรือเมื่อชำรุดแล้วทิ้งหรือในการผลิตวัสดุเครื่องใช้ต่าง ๆ ย่อมมีส่วนเป็นเศษที่เรียกว่าเศษวัสดุ เช่น เหล็ก อลูมิเนียม สังกะสี ทองแดง ตะกั่ว พลาสติก กระดาษ สิ่งเหล่านี้สามารถนำกลับมาใช้ประโยชน์ได้ใหม่อีกโดยเก็บรวบรวมแล้วนำไปหลอมใหม่เช่นพวกโลหะ หรือกระดาษนำเอาไปย่อยแล้วผลิตออกมาเป็นกระดาษใหม่

5) การใช้สิ่งทดแทน ทรัพยากรที่ใช้ประโยชน์ได้ดีในอดีตเริ่มร่อยหรอเนื่องจากความต้องการเกี่ยวกับการบริโภคสูงนั่นเอง ดังนั้นจำเป็นต้องหาวิธีที่จะต้องศึกษา เพื่อหาเส้นทางนำทรัพยากรอื่น ๆ ที่มีคุณภาพเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกัน มาทำหน้าที่ในงานประเภทเดียวกัน หนทางที่จะทำได้คือจะต้องศึกษาค้นคว้าและวิจัยทรัพยากรอื่น ๆ ที่ยังไม่ถูกใช้ประโยชน์ว่ามีทรัพยากรอะไรบ้างที่อาจจะสามารถนำมาใช้ประโยชน์แทนทรัพยากรเดิมที่กำลังจะหมดไป เช่น น้ำมันที่มนุษย์ใช้เป็นแหล่งพลังงานในอนาคตอันใกล้ต้องหมดไป ดังนั้น จึงจำเป็นต้องหาแหล่งพลังงานใหม่ทดแทน พลังงานใหม่ที่มนุษย์สนใจและกำลังทำการวิจัยอย่างรีบเร่ง คือพลังงานจากดวงอาทิตย์ พลังน้ำ หรือการทดสอบใช้ก๊าซหรือแอลกอฮอล์แทนน้ำมัน เป็นต้น

6) การใช้สิ่งที่มีคุณภาพรองลงมาจากธรรมชาติ ทรัพยากรชนิดเดียวกันอาจมีคุณภาพแตกต่างกัน เช่น พันธุ์ไม้ในป่าซึ่งมากมาย มีคุณภาพแตกต่างกันออกไป บางชนิดมีเนื้อไม้แข็งเมื่อนำมาแปรรูปก็ได้ไม้ที่มีความแข็งแรงทนต่อสภาพดินฟ้าอากาศ มนุษย์จึงนิยมเลือกไม้เหล่านี้มาใช้ประโยชน์ก่อน นานเข้าไม้เหล่านี้ค่อยร่อยหรอลงจนเกือบจะหมดไป เช่น ไม้เคี่ยม ไม้ตะเคียนทอง เป็นต้น ในปัจจุบันนี้แม้แต่ไม้หลุมพอก็มีแนวโน้มจะขาดแคลนเช่นกัน แต่มนุษย์ยังมีความจำเป็นต้องใช้ไม้อยู่ ดังนั้น แนวทางหนึ่งของการแก้ปัญหา ก็คือการใช้ไม้ที่มีคุณภาพรองลงมา โดยการนำไม้ไปอบหรืออบน้ำยาเพื่อรักษาคุณภาพของไม้ให้ทนทาน ป้องกัน

ปลวก มอด เชื้อรา ซึ่งมีส่วนทำให้ไม้ผุกร่อนให้ใช้ได้นานเทียบเท่ากับไม้เนื้อแข็งทั้งหมดไป ในบางประเทศไม้ที่จะนำมาก่อสร้างต้องอบน้ำยาเสียก่อน โดยออกกฎหมายบังคับ ซึ่งประเทศไทยควรจะตระหนักในเรื่องนี้

7) การสำรวจหาทรัพยากรใหม่ ๆ จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ถึงแม้ว่ามีการค้นหาทรัพยากรมาใช้กันอย่างมากมายแล้วก็ตาม แต่ทรัพยากรในธรรมชาติยังมีอยู่อีกมากมาย ซึ่งเชื่อกันว่าหากมีการสำรวจกันอย่างจริงจัง ก็น่าจะพบทรัพยากรที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีพของมนุษย์อยู่อีกมาก

8) การป้องกัน เป็นวิธีการโดยตรงเกี่ยวกับการป้องกันไม่ให้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในสิ่งแวดล้อมย่อยหรือลงรวดเร็วเกินไป หรือป้องกันมลสารหรือวัตถุเป็นพิษไม่ให้แปดเปื้อนสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์อาศัย รวมทั้งโบราณสถาน โบราณวัตถุ ในกรณีที่บรรยากาศมีก๊าซพิษหรือสารพิษเจือปน ทำให้น้ำไม่สะอาดและไม่สามารถใช้บริโภคได้ เพราะมีสิ่งแปลกปลอมขึ้นในรูปของสารพิษและเชื้อโรค สิ่งเหล่านี้ย่อมอยู่ในสิ่งแวดล้อม

ประธาน สุขรังสรรค์ (2539:17) กล่าวถึงวิธีการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมไว้ว่า จะต้องมุ่งป้องกันมากกว่าการแก้ไขเมื่อเกิดปัญหา และพยายามฟื้นฟูปรับปรุงสภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ให้ดีขึ้น ตามหลักจริยธรรมสิ่งแวดล้อมในพระพุทธศาสนา 4 ประการ ที่เรียกว่า ปธาน 4 คือ

- 1) สังวรปธาน ระวังป้องกันไม่ให้มลพิษและความเสื่อมโทรมเกิดขึ้น
- 2) ปธานปธาน ทำลายมลพิษและกำจัดความเสื่อมโทรมที่มีอยู่ให้หมดไป
- 3) ภาวนापธาน สร้างและปรับปรุงคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดีให้เกิดขึ้น
- 4) อนुरักธนาปธาน บำรุงสิ่งแวดล้อมที่ดีอยู่แล้วไม่ให้เสื่อมลง

2.3 การประมงพื้นบ้าน

2.3.1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับการประมงพื้นบ้าน

มีผู้วิจัยหลายท่านที่ได้ให้ความหมายของการประมงพื้นบ้านที่ใกล้เคียงและมีรายละเอียดที่แตกต่างกันออกไป ได้แก่ กังวาลย์ จันทรโชติและสมศักดิ์ จุลละสร (2529 : 147) และสมศักดิ์ ปราโมทย์ชูติมา (2527 : 286-291) ได้กล่าวถึงการประมงพื้นบ้านไว้ใกล้เคียงกัน คือ เป็นการทำการประมงแบบดั้งเดิม กระทำโดยชาวประมงผู้มีรายได้ต่ำ สมรรถภาพของเครื่องมือมีน้อยได้ผลผลิตต่ำ และมีได้มีการพัฒนาปัจจัยต่าง ๆ มากนัก ส่วนการให้ความหมายของกรมประมงที่

ได้จากการประชุมระหว่างวันที่ 16-17 ตุลาคม 2523 ณ สถาบันประมงน้ำจืดแห่งชาติ ได้ให้ความหมายไว้ใกล้เคียงกันแต่เพิ่มเติมในเรื่องขอบเขตของการทำประมงพื้นบ้าน คือ ทำการประมงในบริเวณห่างจากฝั่งไม่เกิน 3 กิโลเมตร (เฉลิมพร ชูศรี. 2543 : 19) ส่วนการให้ความหมายของเมธี จันทโรปกรณ์ (2541 : 13) จะกล่าวเพิ่มเติมในประเด็นของเครื่องมือประมงแบบดั้งเดิมที่ใช้ เช่น อวนลอย อวนติด อวนจม เบ็ด อวนทับตลิ่ง ลอบ เป็นต้น และได้กล่าวเพิ่มเติมในเรื่องของขนาดเรือที่ใช้โดยใช้เรือขนาดเล็ก มีความยาวเรือไม่เกิน 14 เมตร

จากการให้ความหมายของการประมงพื้นบ้าน ผู้วิจัยสรุปว่า การประมงพื้นบ้าน หมายถึง การทำการประมงแบบดั้งเดิมด้วยเครื่องมือขนาดเล็กไม่ทันสมัย ใช้เรือขนาดเล็ก ความยาวเรือไม่เกิน 14 เมตร ในบริเวณห่างจากฝั่งไม่เกิน 3 กิโลเมตร โดยใช้แรงงานส่วนใหญ่ในครอบครัว

2.3.2 ปัญหาของการประมงพื้นบ้าน

ในประเด็นปัญหาของการประมงพื้นบ้านได้มีผู้วิจัยที่กล่าวถึงปัญหาไว้สองประเด็นหลักด้วยกัน ประเด็นที่หนึ่ง จะกล่าวถึงปัญหาของการประมงพื้นบ้านในเรื่องของความเสื่อมโทรมของทรัพยากรประมง และข้อจำกัดในการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน เช่น พื้นที่ที่ใช้ทำการประมงมีจำกัด เครื่องมือขาดประสิทธิภาพ ขาดแคลนเงินทุนและอำนาจการต่อรอง โดยผู้วิจัยที่ได้กล่าวถึงปัญหาไว้ใกล้เคียงกัน ได้แก่ ชนัญ วงษ์วิภาค (2530 : 23) และ บุญเลิศ ผาสุก (2530 : 370-371) รวมถึงกังวาลย์ จันทโรปกรณ์และสมศักดิ์ จุลละสร (2529 : 148) ได้กล่าวไว้เช่นเดียวกัน

ประเด็นที่สองได้มีผู้วิจัยที่กล่าวถึงปัญหาของการประมงพื้นบ้าน ในกรณีที่มีความขัดแย้งระหว่างประมงพื้นบ้านกับประมงพาณิชย์ โดยประมงพาณิชย์จะมีผลทำให้ชาวประมงพื้นบ้านจับทรัพยากรสัตว์น้ำได้ลดลง และเครื่องมือประมงพื้นบ้านบางส่วนถูกทำลาย ซึ่งเป็นประเด็นความขัดแย้งที่ยังส่งผลถึงในปัจจุบัน ซึ่งผู้วิจัยที่ได้กล่าวถึงประเด็นปัญหานี้ ได้แก่ เมธี จันทโรปกรณ์ (2541 : 2) วีระ บุญรักษ์ และ เพราลัย นุชหมอน (2533 : 41) และ วราภรณ์ เดชบุญ (2541 : 25)

จากการกล่าวถึงปัญหาของการประมงพื้นบ้าน ผู้วิจัยสรุปถึงปัญหาของการประมงพื้นบ้านเป็นสองประเด็นหลัก ได้แก่ ปัญหาเนื่องจากข้อจำกัดของการประกอบอาชีพ เช่น พื้นที่ที่ใช้ทำประมงมีจำกัด, เครื่องมือขาดประสิทธิภาพ, ขาดแคลนเงินทุน รวมถึงความเสื่อมโทรมของทรัพยากรประมง และประเด็นความขัดแย้งระหว่างประมงพื้นบ้านและประมงพาณิชย์

เนื่องจากประมงพาณิชย์จะมีส่วนทำลายทรัพยากรสัตว์น้ำค่อนข้างสูง ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านจับสัตว์น้ำได้ลดลง และประมงพาณิชย์จะมีผลทำให้เครื่องมือประมงพื้นบ้านบางส่วนถูกทำลาย

2.4 ความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรชายฝั่ง

2.4.1 ทรัพยากรชายฝั่งทะเล

1) คำจำกัดความ

ชายฝั่งทะเล คือ แถบแผ่นดินนับจากทะเลขึ้นไปบนบก จนถึงบริเวณที่มีลักษณะภูมิประเทศเปลี่ยนแปลงอย่างเด่นชัด (มานิช วงษ์สุริรัตน์. 2538 : 1)

ชายฝั่งทะเล หมายถึง บริเวณที่ระบบนิเวศบนบกมาพบกับระบบนิเวศที่เป็นน้ำทะเล ซึ่งกินเนื้อที่ไปทั้งบนบกและในน้ำพอควร (สุรพล สุธารา. 2533 : 327)

สำหรับประเทศไทย กรมพัฒนาที่ดินได้กำหนดความกว้างพื้นที่ชายฝั่งทะเล เพื่อเป็นขอบเขตในการวางแผนการพัฒนาที่ดินชายทะเล ไว้เท่ากับ 8 กิโลเมตร ซึ่งลักษณะภูมิประเทศของชายฝั่งทะเลแต่ละแห่งนั้นแตกต่างกันไป ตามลักษณะทางธรณีวิทยาของหินเปลือกโลกที่ประกอบเป็นชายฝั่ง และอิทธิพลจากการกระทำของคลื่นลม และกระแสน้ำในบริเวณนั้น (วรรณ วลัยวานิช. 2539 : 40)

ทรัพยากรชายฝั่งทะเล มีความหมายรวมถึงป่าชายเลน ป่าพรุ แนวหญ้าทะเล แนวปะการัง และทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ ที่มีผลสืบเนื่องมาจากทรัพยากรชายฝั่งทะเล ได้แก่ สัตว์ป่า ของป่า หาดชายเลน สิ่งเหล่านี้จัดเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถฟื้นฟูสภาพได้ (Renewable Resources) และถ้าหากมีการอนุรักษ์ที่เหมาะสมก็จะเกิดการทดแทนขึ้นมาใหม่ และสามารถทำการบำรุงรักษาสภาพให้คงอยู่ เพื่ออำนวยประโยชน์ต่อไปไม่สิ้นสุด (มานิช วงษ์สุริรัตน์. 2538 : 1)

2) ความสำคัญของทรัพยากรชายฝั่งทะเล

ทรัพยากรชายฝั่งทะเล เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมของประเทศทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม จัดได้ว่าเป็นแหล่งที่มีความหลากหลายทางด้านนิเวศวิทยา ประกอบด้วยแนวปะการัง ป่าชายเลน หญ้าทะเล พื้นที่เกาะ และชายหาด รวมไปถึงสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นระบบนิเวศชายฝั่งทะเล (อำไพ หรรณารักษ์. 2534 : 4) บริเวณชายฝั่งทะเลเป็นแหล่งสะสมธาตุอาหารจากบนบก จึงมีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมสำหรับเป็นที่วางไข่ เลี้ยงตัวอ่อน และเป็นแหล่งอาหารสำหรับสัตว์น้ำหลายชนิด

มีความสำคัญในด้านการป้องกันภัยธรรมชาติ เช่น คลื่น พายุ ตลอดจนการกัดเซาะพังทลายของชายฝั่ง (สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ. 2534 : 66) นอกจากนี้สภาพแวดล้อมชายฝั่งยังมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการท่องเที่ยว ซึ่งต้องอาศัยสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่สะอาดและปราศจากมลพิษ (ประมุข แก้วเนียม. 2529 : 4) ระบบนิเวศชายฝั่งมีความซับซ้อน ความอุดมสมบูรณ์ของสิ่งหนึ่งก็เอื้ออำนวยให้สิ่งหนึ่งดำรงอยู่ได้ ในทำนองเดียวกันความเสื่อมโทรมของสิ่งหนึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศทั้งหมด

อำมรงค์ ประกอบบุญ (2532 : 7) กล่าวว่า การใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศชายทะเล มี 3 แบบ คือ

(1) การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศอย่างถาวร เช่น การพัฒนาเมือง การสร้างสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ เป็นต้น

(2) การเก็บเกี่ยวผลผลิตโดยตรงจากทรัพยากรชายฝั่งมาใช้ประโยชน์ เช่น นำมาทำเป็นเครื่องประดับ เครื่องใช้ในครัวเรือน อุตสาหกรรมยา เป็นต้น

(3) การใช้ประโยชน์ระบบนิเวศในลักษณะทางอ้อม เช่น ใช้ในกิจกรรมนันทนาการ ดำน้ำ เล่นเรือ ขมนก วายน้ำ การศึกษา เป็นต้น

3) ปัญหาทรัพยากรชายฝั่งทะเล

ในปัจจุบันได้พบประเด็นปัญหาที่สำคัญเกี่ยวกับทรัพยากรชายฝั่งทะเล ดังนี้ คือ พื้นที่ป่าชายเลนได้ถูกบุกรุก เพื่อใช้ประโยชน์ในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งทางด้านป่าไม้ อุตสาหกรรม และเหมืองแร่ จนทำให้เกิดผลเสียต่อระบบนิเวศ นอกจากนี้แนวปะการังตามเกาะแก่งบริเวณชายฝั่งต่าง ๆ ได้ถูกทำลายและเสื่อมโทรมลงไปอย่างมาก ซึ่งสาเหตุใหญ่นอกเหนือจากศัตรูธรรมชาติแล้ว ยังมาจากกิจกรรมการท่องเที่ยวและกิจการประมง เช่น การระเบิดปลา การเปื้อปลา การใช้วนลาก การทอดสมอเรือ รวมทั้งตะกอนจากเหมืองแร่บนบก และเรือขุด จากสภาพปัญหาดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรชายฝั่งส่วนใหญ่ล้วนมีสาเหตุมาจากกิจกรรมของมนุษย์ (สันทัด สมชีวิตา. 2535 : 3)

4). แนวทางการจัดการทรัพยากรชายฝั่งทะเล

จากสภาพปัญหาทรัพยากรชายฝั่งดังกล่าว ในระยะหลังประเทศไทยเองได้ให้ความสำคัญกับทรัพยากรชายฝั่งทะเลมากขึ้น และได้มีการกำหนดแนวทางการจัดการทรัพยากรชายฝั่งทะเลไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 ดังนี้ คือ

- สนับสนุนให้เกิดความร่วมมือในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรชายฝั่งอย่างถูกต้อง

- รักษาและฟื้นฟูพื้นที่ป่าชายเลน ตลอดจนทรัพยากรชายฝั่งทะเลประเภทอื่น ๆ ให้คงอยู่ในสภาพสมบูรณ์ตลอดไป (สันหัต สมชีวิตา. 2535 : 8)

นอกจากนี้ยังได้มีนโยบายการจัดการเพื่อพัฒนาและฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (2545 – 2549) เพิ่มเติม ดังนี้

(1) เพิ่มประสิทธิภาพในการบริหาร และจัดการเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง ได้แก่ ป่าชายเลน ปะการัง ชายหาด แหล่งมรดกตามธรรมชาติและทรัพยากรอื่น ๆ ที่มีความสำคัญต่อระบบนิเวศชายฝั่ง ทั้งของรัฐและเอกชน รวมทั้งการป้องกัน และควบคุมการบุกรุกทำลายทรัพยากรชายฝั่ง

(2) ให้มีการจัดการทรัพยากรชายฝั่งแบบผสมผสาน โดยเน้นการพัฒนาควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ และให้มีการวางแผนการจัดการทรัพยากรชายฝั่งระดับจังหวัด การวางแผนผังเมืองในชุมชนและอุตสาหกรรม รวมทั้งการกำหนดเขตการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชายฝั่งให้เหมาะสม และสอดคล้องกับขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่

(3) ควบคุมและแก้ไขปัญหามลพิษที่เกิดจากกิจกรรมการพัฒนาที่มีผลกระทบต่อทรัพยากรชายฝั่งทะเล รวมทั้งการแก้ไขปัญหามลพิษในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบและทำความเสียหายต่อสภาพแวดล้อม

(4) ทบทวน ปรับปรุง และแก้ไขกฎหมาย กฎระเบียบ และพิจารณาจัดตั้งองค์กรระดับชาติ เพื่อให้เอื้ออำนวยต่อการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชายฝั่ง รวมทั้งให้ลดขั้นตอนในการดำเนินงาน และการประสานงานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้สามารถปฏิบัติการได้อย่างรวดเร็ว

(5) พัฒนากลไก และระบบข้อมูลทรัพยากรชายฝั่งให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน เพื่อนำมาใช้ในการจัดการ และประสานการดำเนินงานทั้งส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น ให้เป็นไปอย่างรวดเร็ว และมีประสิทธิภาพ

(6) ให้มีการติดตาม ตรวจสอบสถานการณ์และปัญหาทรัพยากรชายฝั่ง การดำเนินงานบริหาร การจัดการ ให้เป็นระบบและต่อเนื่อง โดยเน้นให้ท้องถิ่นเข้ามามีบทบาท และมีส่วนร่วมในการดำเนินการดังกล่าว

(7) ส่งเสริมการศึกษา การรณรงค์ และการประชาสัมพันธ์ให้ตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรชายฝั่ง รวมทั้งการให้ความร่วมมือของประชาชนในการอนุรักษ์และป้องกันแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมบริเวณชายฝั่ง

2.4.2 ทรัพยากรป่าชายเลน

1) คำจำกัดความ

มีผู้วิจัยที่ให้ความหมายของป่าชายเลนไว้ใกล้เคียงกัน โดยได้ให้ความหมายไว้ว่าป่าชายเลน (Mangrove Forest) หมายถึง สังคมพืชที่ขึ้นอยู่บริเวณปากแม่น้ำปากอ่าว หรือชายฝั่งทะเล ประกอบด้วยพันธุ์ไม้หลายตระกูลและเป็นพวกที่มีสีเขียว(Evergreen species) ตลอดปีหลายชนิด ซึ่งมีลักษณะทางสรีระวิทยาคล้ายคลึงกัน และสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพดินที่อยู่แบบเดียวกันได้ มีพันธุ์ไม้สกุลโกงกางเป็นไม้สำคัญและมีไม้ตระกูลอื่นปะปนอยู่บ้าง ซึ่งเป็นบริเวณที่มีน้ำทะเลท่วมถึงตามแนวชายฝั่งทะเล โดยผู้วิจัยที่ได้ให้ความหมายไว้ใกล้เคียงกัน ได้แก่ สุริยา ภูศิริ (2540 : 8) และวันชัย อิงปัญจลาภ (2536 : 1)

ความหมายที่สอง ป่าชายเลน คือ กลุ่มสังคมพืชที่สลับซับซ้อน ซึ่งขึ้นอยู่บริเวณชายฝั่งทะเลในพื้นที่เขตร้อน (Tropical Region) โดยสังคมเหล่านี้ส่วนใหญ่ประกอบด้วยพันธุ์ไม้สกุลโกงกาง (*Rhizophora*) เป็นไม้สำคัญ และมีไม้ตระกูลอื่นปะปนอยู่บ้าง รวมทั้งไม้พุ่มขึ้นอยู่ในบริเวณที่มีน้ำท่วมถึงตามชายฝั่งทะเลหรือบริเวณที่อยู่ลึกเข้าไปจากปากแม่น้ำ (ปริญากร วรวรรณ. 2536 : 85)

สรุป ป่าชายเลน คือ กลุ่มของพืชในเขตร้อน หรือกึ่งเขตร้อนที่ขึ้นอยู่ตามพื้นที่ชายฝั่ง หรือระบบนิเวศวิทยาของป่าชายฝั่งที่ทนต่อสภาพความเค็ม เป็นกลุ่มแรกของสิ่งมีชีวิตที่บุกเบิกชีวิตความเป็นอยู่ลงไปสู่ทะเลพร้อม ๆ กับการชักนำพื้นแผ่นดินให้ลูกหลานไปในแนวทะเล ตามบริเวณชายฝั่งทะเลที่มีโคลนตม และบริเวณที่เชื่อมต่อกับแม่น้ำลำคลอง

2) ความสำคัญของทรัพยากรป่าชายเลน

(1) ความสำคัญการใช้ประโยชน์ด้านป่าไม้

ไม้จากป่าชายเลนได้มีการนำมาใช้ประโยชน์ในด้านต่าง ๆ หลายรูปแบบ และที่นิยมใช้กันอย่างกว้างขวางในแถบภูมิภาคเอเชียคือ การเผาถ่าน ไม้ฟืน ไม้เสาเข็ม และไม้ค้ำยัน เป็นต้น โดยเฉพาะประเทศไทย นิยมนำไม้จากป่าชายเลน มาใช้ในการเผาถ่านเป็นจำนวนมาก ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นไม้โกงกาง ทั้งนี้เพราะถ่านไม้โกงกางนั้นถือว่าเป็นถ่านไม้คุณภาพดี นอกจากนี้ป่าชายเลนยังมีคุณค่าทางเศรษฐกิจ โดยใช้ในอุตสาหกรรมกลั่นไม้ ผลผลิตพลอยได้ประกอบด้วย กรดน้ำส้ม เมทริลแอลกอฮอล์ น้ำมันดิน ซึ่งอุตสาหกรรมกลั่นไม้จากป่าชายเลนของประเทศไทย มีการดำเนินการอยู่เพียงแห่งเดียวที่จังหวัดระนอง การใช้ไม้จากป่าชายเลนเพื่อประโยชน์อื่นๆ นอกเหนือจากประโยชน์ดังกล่าวมาข้างต้นแล้วยังสามารถนำมาใช้ทำ

เฟอร์นิเจอร์ได้ เช่น ไม้แสมและไม้ตะบูน สำหรับไม้อื่น ๆ สามารถนำมาใช้ทำเครื่องมือประมง เช่น เครื่องมือจับปู หลักสำหรับเลี้ยงหอยแมลงภู่ เป็นต้น (สนธิ อักษรแก้ว. 2532 :11-48)

นอกจากจะนำไม้จากป่าชายเลนมาใช้ประโยชน์แล้วเปลือกของไม้จากป่าชายเลนหลายชนิดยังเป็นแหล่งของแทนนิน ซึ่งนำมาใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง เช่น ทำหมึก ทำสี ทำกาบ สำหรับติดไม้ ย้อมยวนและใช้ในการฟอกหนัง เป็นต้น ซึ่งในประเทศไทยนิยมใช้กันน้อยมาก นอกจากนี้สามารถนำบางส่วนของต้นไม้จากป่าชายเลนมาใช้ประโยชน์ในด้านสมุนไพรอีกด้วย

(2) ความสำคัญการใช้ประโยชน์ด้านการประมง

ป่าชายเลนมีบทบาทสำคัญ ในการรักษากำลังผลิตของประมงชายฝั่งให้มีศักยภาพสม่ำเสมอมาโดยตลอด ทั้งนี้เนื่องจาก

ก. ป่าชายเลนเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและอนุบาลสัตว์น้ำในระยะวัยอ่อน เนื่องจากในป่าชายเลนมีแพลงก์ตอนที่เป็นอาหารของสัตว์น้ำเหล่านี้เป็นจำนวนมาก อันได้แก่ กุ้งแชบ๊วย กุ้งกุลาดำ กุ้งกุลาดำได้อาศัยป่าชายเลนเป็นที่อยู่อาศัย และอนุบาลตัวอ่อน ในบางช่วงของวงจรชีวิต ส่วนกุ้งตะกาดจะอาศัยตามแหล่งน้ำหรือกลางบริเวณป่าชายเลน นอกจากนี้ปลาและหอยต่าง ๆ ก็ได้อาศัยป่าชายเลนเป็นแหล่งอาหาร ที่อยู่อาศัยและอนุบาลตัวอ่อน

ข. ป่าชายเลนเป็นวงจรอาหารที่สำคัญของสัตว์น้ำ เนื่องจากสัตว์น้ำเหล่านี้อาศัยอาหารปฐมภูมิที่ได้จากอินทรีย์วัตถุที่ย่อยสลายจากซากพืช หรือใบไม้ในระบบนิเวศป่าชายเลน สัตว์น้ำเหล่านี้ได้แก่ หอย ปูและหนอนปล้อง ซึ่งเรียกว่าผู้บริโภคปฐมภูมิ ในขณะที่ผู้บริโภคปฐมภูมิและมูลของมัน จะเป็นอาหารของผู้บริโภคทุติยภูมิ ได้แก่ ปลาตัวเล็ก ๆ และลูกปลานานาชนิด ซึ่งผู้บริโภคทุติยภูมินี้จะเป็นอาหารของผู้บริโภคตติยภูมิหรือปลานานาชนิดต่อไป ส่วนกุ้งนั้นเป็นทั้งผู้บริโภคปฐมภูมิ และผู้บริโภคทุติยภูมิ นอกจากนั้นมีแพลงก์ตอนสัตว์ซึ่งเป็นอาหารทุติยภูมิในระบบนิเวศป่าชายเลนอีกด้วย ดังนั้นรัฐบาลของบางประเทศ โดยเฉพาะในกลุ่มลาตินอเมริกาหลายประเทศได้กำหนดนโยบายอนุรักษ์ป่าชายเลน เพื่อเป็นแหล่งอาหารในการเพิ่มผลผลิตประมงเป็นส่วนใหญ่ ส่วนผลประโยชน์ด้านป่าไม้ถือว่าอยู่ในอันดับรอง

ค. ป่าชายเลนกับผลผลิตการประมง การจับสัตว์น้ำทะเลของประเทศไทยมีปริมาณเฉลี่ยปีละ ไม่ต่ำกว่า 1 ล้านตัน โดยที่ปริมาณหลายแสนตันเป็นกุ้งชนิดต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีปลากะบอก ปลากะพงขาว ปลานวลจันทร์ทะเล ปูทะเล หอยแครง และหอยนางรม ดังนั้นป่าชายเลนจึงเป็นแหล่งผลิตอาหารทางทะเลตามธรรมชาติที่สำคัญ

(3) ความสำคัญการใช้ประโยชน์ด้านการรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ

ป่าชายเลนทำหน้าที่เชื่อมโยงระหว่างระบบนิเวศในทะเลกับระบบนิเวศบนบก เป็นระบบนิเวศที่มีลักษณะเฉพาะและเป็นแหล่งอาศัยของสัตว์น้ำและสัตว์บก โดยเฉพาะนกชนิดต่าง ๆ อาศัยอยู่มาก นอกจากนี้ยังช่วยป้องกันชายฝั่งทะเลจากคลื่นลมแรง และการกัดเซาะของดิน ในอดีตปัญหาการป้องกันลมพายุ หรือการพังทลายของดินบนชายฝั่งสำหรับประเทศไทยนั้นอาจไม่รุนแรงนัก ทั้งนี้เพราะบริเวณชายฝั่งยังมีป่าชายเลนที่สมบูรณ์ เมื่อปี พ.ศ.2539-2540 ที่ผ่านมา ได้เกิดน้ำท่วม และคลื่นลมแรงบริเวณชายฝั่งทะเล นครศรีธรรมราช และสุราษฎร์ธานี ทำให้ได้รับความเสียหายจำนวนมาก ทั้งนี้เนื่องจากป่าชายเลนบริเวณชายฝั่งทั้ง 2 จังหวัดได้ถูกทำลาย และเปลี่ยนสภาพเป็นนาุ้งจำนวนมาก (ศุภราภรณ์ ธรรมชาติ. 2541:31)

3) ปัญหาทรัพยากรป่าชายเลน

การเสื่อมโทรมและการลดลงของป่าชายเลน มีสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาดังกล่าวพอสรุปได้ดังนี้

(1) การเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของประชากร ทำให้ความต้องการน้ำดื่มมาใช้ประโยชน์ต่าง ๆ มากขึ้น เช่น ทำถ่าน ก่อสร้างบ้านเรือน ทำเครื่องมือประมงและการนุรักษ์เพื่อถือครองเป็นกรรมสิทธิ์

(2) การเปลี่ยนสภาพป่าชายเลนเป็นนาุ้ง เนื่องจากกิจกรรมเพาะเลี้ยงกุ้งได้พัฒนา และเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว อันเนื่องมาจากให้ผลตอบแทนทางด้านเศรษฐกิจสูง ทำให้มีการใช้พื้นที่ป่าชายเลนเพื่อการเพาะเลี้ยง ซึ่งเมื่อป่าชายเลนถูกเปลี่ยนสภาพเป็นนาุ้งแล้วก็ยากที่จะฟื้นฟูให้กลับมีสภาพดังเดิมได้ ซึ่งจะเห็นได้ว่าพื้นที่เพาะเลี้ยงกุ้งเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ

(3) การทำเหมืองแร่ในป่าชายเลน หรือบริเวณใกล้เคียง ทำให้สภาพป่าหมดไป และพื้นที่ที่ผ่านการทำเหมืองแล้วยากต่อการฟื้นคืนสภาพเป็นป่าชายเลนได้อีก นอกจากนี้ตะกอนน้ำที่จากเหมืองแร่บนบกที่ปล่อยลงสู่บริเวณชายฝั่งทะเล ยังทำลายป่าชายเลนให้มีสภาพเสื่อมโทรมลง

(4) การพัฒนาต่างๆ เช่น การขยายตัวของเมือง การตั้งโรงงานอุตสาหกรรมการสร้างท่าเรือในพื้นที่ป่าชายเลน ทำให้เกิดผลกระทบติดตามมา

การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าชายเลน เพื่อใช้ประโยชน์ในกิจกรรมต่าง ๆ ก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศชายฝั่งทะเลเป็นอย่างมาก รวม 3 ประการคือ (สันติ บุญประดับ. 2534 : 33)

(1) ผลกระทบทางด้านเคมีและกายภาพ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลง ปริมาณออกซิเจนละลายน้ำ ปริมาณสารพิษในน้ำ ปริมาณธาตุอาหาร อุณหภูมิ น้ำ การขึ้นลงของ น้ำทะเล และการตกตะกอนของปริมาณน้ำขึ้นขึ้น ตลอดจนการพังทลายของหน้าดิน

(2) ผลกระทบทางด้านชีวภาพ เช่น การเปลี่ยนแปลงชนิด ปริมาณและ ลักษณะโครงสร้างของพืช และสัตว์น้ำ

(3) ผลกระทบต่อความสมดุลของระบบนิเวศ เช่น การสืบพันธุ์ การ เจริญเติบโต การเปลี่ยนแปลงทำลายที่อยู่ (Habitat) การเปลี่ยนแปลงห่วงโซ่อาหาร (Food chain) ที่เกิดขึ้นในระบบป่าชายเลนเอง หรือระบบนิเวศอื่นบริเวณชายฝั่งใกล้กับป่าชายเลน

5) แนวทางการอนุรักษ์ป่าชายเลน (ธวัชชัย สันติสุข และเต็ม สมิตินันท์. 2528 : 198)

(1) การรักษาพื้นที่ป่าชายเลนที่มีอยู่เดิมให้คงไว้ เป็นเรื่องที่ยากพอสมควรและจะต้องช่วยกันหลาย ๆ ฝ่าย กรมป่าไม้จะทำเพียงผู้เดียวนั้นเป็นไปได้ยาก การป้องกัน อย่างจริงจัง รวมทั้งการจัดการวางแผนใช้ที่ดินชายฝั่งทะเลให้เหมาะสม จะเป็นหนทางหนึ่งที่จะ รักษาสภาพป่าชายเลนไว้ได้ มาตรการการใช้พื้นที่ป่าชายเลนเพื่อกิจกรรมอื่น ๆ ในปัจจุบัน ไม่ว่าจะ เป็นมติคณะรัฐมนตรี กฎระเบียบต่าง ๆ ของการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าชายเลนของกรมป่าไม้ และของสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ควรจะได้ปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ซึ่งเชื่อว่า หากทำได้พื้นที่ป่าชายเลนที่มีอยู่คงไม่ถูกทำลายไปมากนัก นอกจากนี้การจัดพื้นที่ป่าชายเลนเป็น อุทยาน และรักษาไว้เพื่อการศึกษา เป็นเรื่องสำคัญในการอนุรักษ์เช่นเดียวกัน

(2) การเพิ่มพื้นที่ป่าชายเลนให้มากขึ้น มีแนวทางที่จะทำได้โดยการ ปลูกล้า ปัจจุบันกรมป่าไม้มีแนวทางที่จะขยายและสนับสนุนให้มีการปลูกล้าชายเลนเพิ่มขึ้นทั้งใน ส่วนของราชการและส่วนของเอกชน พื้นที่ที่ว่างเปล่าชายฝั่งทะเล ทั้งที่ผ่านการทำเหมือง หรือพื้นที่ นาุ้งที่เลิกไปแล้ว และมีโอกาสที่จะฟื้นฟูเป็นป่าชายเลนขึ้นมาได้ วิธีการปลูกล้าชายเลนก็ไม่ ยุ่งยากมากนักที่จะพัฒนาพื้นที่เหล่านี้ให้เป็นป่าชายเลนขึ้นมา พื้นที่เลนอกตามชายฝั่งก็เป็น อีกแห่งหนึ่งที่สามารถปลูกล้าชายเลนได้ ปัจจุบันในภาคเอกชนก็มีความสนใจในการปลูกล้า ชายเลนมากขึ้น การดำเนินการเกี่ยวกับการปลูกล้าชายเลนทั้งโดยภาครัฐและเอกชน หากมีการ ดำเนินการอย่างจริงจัง คาดว่าจะประสบผลสำเร็จอย่างแน่นอน

(3) การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ในเรื่องนี้ กรมป่าไม้ได้มีการประชุม ปรึกษาหารือกันระหว่างเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน และนักวิชาการ ที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรจากป่าชายเลนอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ควรดำเนินการต่อไป เพื่อหาแนวทางในการใช้ทรัพยากรประเภทนี้ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น นักวิชาการ หลายสาขาหลายฝ่ายได้ พยายามศึกษาวิจัยหาวิธีการ และเทคโนโลยีที่เหมาะสม เพื่อสามารถใช้ ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนทั้งในด้านป่าไม้ ประมงและวิธีการผสมผสานระหว่างป่าไม้กับ ประมงให้มากขึ้น เชื่อว่าการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนคงประสบผลสำเร็จมากขึ้น โดยได้ผลผลิตสูงขึ้น และปราศจากการทำลายระบบนิเวศของป่าชายเลน

2.4.3 ทรัพยากรประมง

1) คำจำกัดความ

พระราชบัญญัติประมง พ.ศ.2490 ได้ให้ความหมายของสัตว์น้ำว่า หมายถึง สัตว์และพืชที่อาศัยตลอดอายุขัยในน้ำ ทั้งไข่และตัวอ่อน รวมทั้งซากของสัตว์และพืช เหล่านั้น ซึ่งสัตว์น้ำที่เห็นเด่นชัดและเกี่ยวข้องใช้ประโยชน์เป็นอาหารมนุษย์อยู่ทุกวันนี้ ได้แก่ ปลา กุ้ง ปู หอย สัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก และสัตว์เลื้อยคลาน (กรมประมง. 2538 : 120)

2) ความสำคัญของทรัพยากรประมง

ในปัจจุบันทรัพยากรประมงจัดว่ามีความสำคัญต่อมนุษย์ เนื่องจากเป็น แหล่งอาหารที่สำคัญและยังเป็นแหล่งที่ใช้ประกอบอาชีพของคนส่วนใหญ่ โดยมีผู้วิจัยที่กล่าวถึง ความสำคัญของทรัพยากรประมงในประเด็นต่าง ๆ คือ เมธี จันทโรปกรณ์ (2541 : 28) กล่าวถึง ความสำคัญของทรัพยากรประมงไว้ว่า เป็นทรัพยากรที่สามารถเกิดใหม่ทดแทนส่วนที่ถูกใช้ไปได้ และถือเป็นทรัพยากรที่ใช้ร่วมกันได้ (Common Property Resources) ซึ่งหมายถึงทรัพยากร ที่ไม่มีผู้ใดเป็นเจ้าของ ทุกคนมีสิทธิใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่

วิไลลักษณ์ สงฤทธิ์ (2540 : 72) กล่าวว่า ทรัพยากรประมงจัดว่ามีความสำคัญมากต่อชีวิตคนไทย เนื่องจากเป็นแหล่งอาหารและสินค้าที่สำคัญของประเทศ เพราะ ประเทศไทยมีขีดความสามารถในการทำประมงสูงและมีความเอื้ออำนวยของสภาพภูมิประเทศ เป็นปัจจัยเสริม

จากการกล่าวถึงความสำคัญของทรัพยากรประมง ผู้วิจัยสรุปว่า ทรัพยากรประมงมีความสำคัญในแง่เป็นแหล่งผลิตอาหารและแหล่งประกอบอาชีพ โดยที่ ทรัพยากรประมงเป็นทรัพยากรที่ทุกคนสามารถใช้ร่วมกันได้ ดังนั้นจึงควรมีความตระหนักและ

จัดสรรการใช้ทรัพยากรประมงอย่างเหมาะสม เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างการใช้และการเกิดใหม่ของทรัพยากรประมง

3) ปัญหาของทรัพยากรประมง

มีผู้วิจัยกล่าวถึงประเด็นปัญหาทรัพยากรประมงไว้ใกล้เคียงกัน คือ ประเด็นที่หนึ่งเป็นปัญหาเนื่องจากการใช้ทรัพยากรที่ไม่สมดุล โดยปริมาณของสัตว์น้ำที่จับขึ้นมามีมากเกินไปกำลังของธรรมชาติจะสร้างทดแทนได้ทัน หรือที่เรียกว่า การจับสัตว์น้ำเกินควร ประเด็นที่สองเป็นปัญหาเนื่องจากการทำประมงผิดวิธีและผิดกฎหมาย เช่น การใช้ยาเบื่อ ไฟฟ้าช็อต ซึ่งถือเป็นการทำลายพันธุ์สัตว์น้ำและบริเวณที่วางไข่ของสัตว์น้ำอย่างรุนแรง

ประเด็นที่สามเป็นปัญหาเนื่องจากผลกระทบจากกิจกรรมการพัฒนาต่าง ๆ ได้แก่ การขยายตัวของชุมชนหรือโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งจะมีผลต่อคุณภาพน้ำและทรัพยากรประมงในบริเวณนั้น และยังมีผลทำลายแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำอีกด้วย โดยผู้วิจัยที่ได้กล่าวถึงประเด็นปัญหาทรัพยากรประมงที่ใกล้เคียงกัน ได้แก่ วิไลลักษณ์ สงฤทธิ์ (2540 : 76-77) และ จำลอง อรุณเลิศอารีย์ (2540 : 4) รวมถึง สุชุม เราใจ (2529 : 16)

จากประเด็นปัญหาทรัพยากรประมงที่ได้กล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสรุปว่า ประเด็นปัญหาด้านทรัพยากรประมงที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่เกิดจากการกระทำของมนุษย์เป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นการใช้ทรัพยากรประมงที่ไม่สมดุล หรือการทำประมงที่ผิดวิธีและผิดกฎหมาย และการขยายตัวของแหล่งอุตสาหกรรม ล้วนแล้วแต่ก่อให้เกิดปัญหาและผลกระทบโดยตรงต่อทรัพยากรประมงซึ่งเป็นประเด็นปัญหาที่สำคัญในปัจจุบัน

2.5 ข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ปากแม่น้ำบางปะกง

2.5.1 สถานที่ตั้ง

พื้นที่ปากแม่น้ำบางปะกงมีที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของอ่าวไทย หรือทางตอนใต้ของจังหวัดฉะเชิงเทรา ระหว่างละติจูด 13 องศาเหนือ และลองจิจูด 100 องศาตะวันออก โดยมีพื้นที่อยู่ในเขตเชื่อมต่อระหว่างจังหวัดฉะเชิงเทรากับจังหวัดชลบุรี พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตจังหวัดฉะเชิงเทราครอบคลุมพื้นที่ในเขตอำเภอบางปะกง และพื้นที่เกี่ยวเนื่องบางส่วนอยู่ในอำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี ได้แก่ ตำบลคลองตำหรุ รวมเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 295.61 ตารางกิโลเมตร หรือ 189.095 ไร่ มีความยาวติดชายฝั่งทะเลประมาณ 17.5 กิโลเมตร และ

ความยาวตามลำน้ำบางปะกง 23.4 กิโลเมตร ห่างจากตัวจังหวัดฉะเชิงเทรา 22 กิโลเมตร
ตัวจังหวัดชลบุรี 14 กิโลเมตร และกรุงเทพมหานคร 40 กิโลเมตร (พรพิมล น้อยเจริญ.
2540 : 30)

2.5.2 อาณาเขตติดต่อ

พื้นที่ปากแม่น้ำบางปะกงมีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา
ทิศใต้	ติดต่อกับ อำเภไทรย้อย ตำบลบางทราย และตำบลหนองไม้แดง อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

2.5.3 ลักษณะภูมิประเทศ

สภาพพื้นที่บริเวณปากแม่น้ำบางปะกง เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำและที่ราบลุ่มชายฝั่งทะเล เกิดจากการทับถมของดินตะกอนแม่น้ำบางปะกงและจากทะเล ได้แก่พื้นที่ในอำเภอบางปะกง มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 1-2 เมตร สภาพโดยทั่วไปของพื้นที่ปากแม่น้ำบางปะกงมีลำคลองน้อยใหญ่กระจายอยู่ทั่วไปมากกว่า 40 คลอง เช่น คลองลำโรง คลองพระยาวิสูตร คลองท่าสะอ้าน คลองบางเกลือ คลองหอมศีล คลองพานทอง และคลองตำหรุ เป็นต้น (พรพิมล น้อยเจริญ. 2540 : 33) คลองเหล่านี้มีประโยชน์ต่อการเกษตรกรรม การระบายน้ำ และการคมนาคมค่อนข้างมาก บางคลองมีเส้นทางเชื่อมโยงระหว่างลำน้ำบางปะกงกับลำน้ำเจ้าพระยา เช่น คลองลำโรง เป็นต้น ส่วนบริเวณริมแม่น้ำและริมคลองที่น้ำทะเลสามารถขึ้นถึงจะมีลักษณะเป็นป่าชายเลน มีต้นจาก ต้นแสม ต้นโกงกางขึ้นอยู่ทั่วไป ส่วนของที่ราบติดชายฝั่งทะเลมีลักษณะเป็นที่ราบปากแม่น้ำซึ่งมีระดับต่ำมาก เป็นหาดโคลนโดยมีแนวป่าชายเลนขึ้นตลอดแนวชายฝั่ง

2.5.4 ลักษณะภูมิอากาศ

ลักษณะภูมิอากาศของพื้นที่ปากแม่น้ำบางปะกงอยู่ภายใต้อิทธิพลของลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้จะทำให้มีฝนตกหนัก เพราะพัดพาเอาความชื้นในทะเลอันดามันและอ่าวไทยเข้ามา เริ่มประมาณเดือนพฤษภาคม และสิ้นสุดประมาณกลางเดือนตุลาคม ส่วนลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือจะพัดพาเอาความกดอากาศสูงจากประเทศจีนเข้ามาซึ่งจะทำให้สภาพอากาศแห้งและเย็น แต่อากาศไม่หนาวเย็นมากนัก เนื่องจากมีอาณาเขตติดต่อกับทะเล โดยเริ่มประมาณกลางเดือนตุลาคมและ

สิ้นสุดกลางเดือนกุมภาพันธ์ ช่วงต่อระหว่างมรสุมทั้งสองนอกจากจะเป็นช่วงที่สภาพอากาศมีลมมรสุมพัดผ่านเป็นประจำแล้ว ยังมีลมพายุจร เมื่อพัดผ่านจะทำให้มีฝนตกหนักในพื้นที่สำหรับในเดือนกันยายนและตุลาคมนอกจากจะมีฝนตกมากเพราะอิทธิพลลมมรสุมแล้ว ยังได้รับอิทธิพลจากพายุดีเปรสชันซึ่งพัดมาจากทะเลจีนใต้จึงทำให้มีฝนตกต่อเนื่องกันเป็นเวลานานสำหรับในฤดูร้อนจะอยู่ในช่วงกลางเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนเมษายน

สภาพอากาศโดยทั่วไปมีอุณหภูมิเฉลี่ยอยู่ในช่วง 25.7-29.7 องศาเซลเซียส มีปริมาณฝนเฉลี่ยตลอดปี ประมาณ 1,360 มิลลิเมตร (พรพิมล น้อยเจริญ, 2540 : 35)

2.5.5 การปกครอง

พื้นที่ปากแม่น้ำบางปะกง มีการแบ่งเขตการปกครองเป็น 13 ตำบล 112 หมู่บ้านมีการปกครองท้องถิ่นในรูปของเทศบาล 6 แห่ง ได้แก่ เทศบาลท่าสะอ้าน เทศบาลบางปะกง เทศบาลบางวัว เทศบาลบางเกลือ เทศบาลท่าข้าม ซึ่งอยู่ในเขตอำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยมีเทศบาลท่าสะอ้านเป็นศูนย์กลางทางการปกครองของอำเภอสำหรับเทศบาลคลองตำหรุ อยู่ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี

2.5.6 จำนวนประชากร

อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา มีประชากรทั้งสิ้น 79,350 คน และตำบลคลองตำหรุ อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี มีประชากรทั้งสิ้น 1,568 คน ซึ่งรายละเอียดของข้อมูลศึกษาจากส่วนการปกครอง อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา และองค์การบริหารส่วนตำบลคลองตำหรุ อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี ดังปรากฏในตาราง 1

2.5.7 การนับถือศาสนา

ประชากรส่วนใหญ่ร้อยละ 99.56 นับถือศาสนาพุทธ พื้นที่ในบริเวณปากแม่น้ำบางปะกงมีวัดถึง 23 แห่ง มีเพียงเล็กน้อยที่นับถือศาสนาคริสต์และอิสลาม โดยมีโบสถ์ 1 แห่ง มัสยิด 1 แห่ง และศาลเจ้า 8 แห่ง

2.5.8 ศิลปวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี

ประชาชนในพื้นที่เชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละตำบลมีลักษณะคล้ายกัน แต่จะแตกต่างกันบ้างเล็กน้อยตามเชื้อสาย ประเพณีส่วนใหญ่ที่ยังยึดถืออยู่ เช่น งานปีใหม่ สงกรานต์ บวชนาค และงานเทศกาลต่าง ๆ

ตาราง 1 จำนวนเขตการปกครองในพื้นที่ปากแม่น้ำบางปะกง ปี 2545

ลำดับที่	ตำบล	พื้นที่ (ตร.กม.)	จำนวน หมู่บ้าน	เทศบาล	พื้นที่ (ตร.กม.)
อำเภอบางปะกง					
จังหวัดฉะเชิงเทรา	1 ท่าสะอ้าน	16.25	8	ท่าสะอ้าน	2.05
	2 บางปะกง	35.44	18	บางปะกง	1.30
	3 สองคลอง	29.00	10	-	
	4 หอมศีล	19.63	6	-	
	5 บางเกลือ	18.42	7	บางเกลือ	0.62
	6 บางสมัค	31.42	8	-	
	7 บางวัว	22.61	14	บางวัว	2.50
	8 พิมพา	19.81	4	-	
	9 หนองจอก	24.53	9	-	
	10 บางผึ้ง	12.25	7	-	
	11 เขาดิน	20.78	7	-	
	12 ท่าข้าม	21.53	8	ท่าข้าม	20.22
อำเภอเมือง					
จังหวัดชลบุรี	13 คลองตำหรุ	23.94	6	คลองตำหรุ	9.80
รวม		295.61	112		

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยต่าง ๆ พบว่ามีผู้ทำวิจัยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน ผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน กรรมการสภาตำบลและกลุ่มประชากรเป้าหมายอื่นๆ ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่สำคัญ ดังนี้

วลัยภรณ์ ดาวสุวรรณ (2533 : 82) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมบึงขุนทะเล จังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า

- 1) การมีส่วนร่วมของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอยู่ในระดับปานกลาง
- 2) ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่ เพศ การมีตำแหน่งทางสังคม และการรับรู้ข่าวสาร
- 3) ปัจจัยที่ไม่มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่ ระยะเวลาที่อยู่อาศัยในท้องถิ่นและการใช้ประโยชน์จากบึงขุนทะเล

วิไลพร สมบูรณ์ชัย (2534 : 110-120) ได้ศึกษา การมีส่วนร่วมของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในจังหวัดลำปาง พบว่า

- 1) การมีส่วนร่วมของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอยู่ในระดับปานกลาง
- 2) ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วมได้แก่ เพศ ระยะเวลาที่อยู่อาศัยในท้องถิ่น การมีตำแหน่งทางสังคม และการรับรู้ข่าวสาร
- 3) ปัจจัยที่ไม่มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วมได้แก่ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ และพื้นที่ถือครอง

สุรียา ยีขุน (2534 : 116) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในระบบป่าชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลศรีละกอ อำเภอจักราช จังหวัดนครราชสีมา พบว่า

- 1) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดป่าชุมชนอยู่ในระดับต่ำ
- 2) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่ การได้รับข่าวสารเกี่ยวกับป่าชุมชน การเป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชน การสนิทสนมกับพระสงฆ์ การสนใจนโยบายด้านป่าไม้ จำนวนที่ดินทำกิน และประเภทการถือครองที่ดิน
- 3) ปัจจัยที่ไม่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่ เพศ อายุ และระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน

ชัยโรจน์ ธนสันติ (2535 : 112-113) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของกรรมการสภาตำบลในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ศึกษากรณีจังหวัดอุบลราชธานี พบว่า

- 1) การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสภาตำบลในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอยู่ในระดับปานกลาง

2) ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่ ระยะเวลาที่อยู่อาศัยในท้องถิ่น สถานภาพในตำบล จำนวนพื้นที่ถือครอง การได้รับข่าวสาร การได้รับการอบรม การเป็นกรรมการในกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ

3) ปัจจัยที่ไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่ อายุ ระดับการศึกษา ระยะเวลาที่ดำรงตำแหน่ง จำนวนบุตรและความตระหนักในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติที่แตกต่างกัน

สถาพร อธิพิพงษ์ (2536 : 163-164) ได้ศึกษา การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสภาตำบลในการอนุรักษ์ป่าชายเลน ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอท่าใหม่ และกิ่งอำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี พบว่า

1) การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสภาตำบล ในการอนุรักษ์ป่าชายเลนอยู่ในระดับปานกลาง

2) ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่ อายุ จำนวนบุตร ระดับการศึกษา ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น อาชีพ สถานภาพในตำบล การมีตำแหน่งอื่น ๆ ในชุมชน ประสบการณ์ที่ได้รับจากการอบรม ความรู้ และการได้รับข่าวสารเกี่ยวกับป่าชายเลน

3) ปัจจัยที่ไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่ การใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน เพ็ญศรี รัตนะ (2536 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษา การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาสิ่งแวดล้อมของกรมพัฒนาชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดอุบลราชธานี พบว่า

1) การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาสิ่งแวดล้อมอยู่ในระดับต่ำ

2) ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่ การถือครองที่ดิน การเป็นสมาชิกของกลุ่ม การรับรู้เกี่ยวกับงานพัฒนาสิ่งแวดล้อม และการได้รับข้อมูลข่าวสาร

3) ปัจจัยที่ไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่ อายุ อาชีพ และจำนวนสมาชิกในครอบครัว

สุวรรณี คงทอง (2536 : 112-119) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชายเลนชุมชนในท้องที่อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง พบว่า

1) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชายเลนชุมชนอยู่ในระดับปานกลาง

2) ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม ได้แก่ อาชีพ การได้รับข่าวสาร การเป็นสมาชิกกลุ่ม เพศ และการศึกษา

3) ปัจจัยที่ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม ได้แก่ รายได้ของหัวหน้าครัวเรือน และระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน

นงเยาว์ หลีพันธุ์ (2537 : 195) ได้ศึกษา การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา แหล่งน้ำขนาดเล็ก จังหวัดนนทบุรี พบว่า

- 1) การมีส่วนร่วมของประชาชนอยู่ในระดับปานกลาง
- 2) ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่ สถานภาพในสังคม การรับรู้ข่าวสาร เพศ จำนวนพื้นที่ทำกิน และลักษณะการถือครองที่ดิน

3) ปัจจัยที่ไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่ อายุ ระดับการศึกษา จำนวนสมาชิกใน ครัวเรือน และความรู้ เรื่องการจัดทำโครงการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก

ฉัตรภรณ์ วิวัฒนวานิช (2537 : 101-102) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการมี ส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประชาชนในหมู่บ้านพลา และ หมู่บ้านพูน อำเภอบ้านฉาง จังหวัดระยอง พบว่า

- 1) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อยู่ในระดับต่ำ
- 2) ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม ได้แก่ การคำนึงถึงประโยชน์ที่จะได้รับ จากการเข้าร่วมกิจกรรม และการได้รับข่าวสาร

3) ปัจจัยที่ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม ได้แก่ ความเชื่อถือในตัวผู้นำ ความรู้ ความเข้าใจ

วิมลรัตน์ ศรีสิงห์ (2538 : 292-293) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากร ธรรมชาติของกลุ่มสตรีกาญจนบุรี พบว่า

- 1) การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของกลุ่มสตรีกาญจนบุรี อยู่ในระดับ ปานกลาง
- 2) ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม ได้แก่ ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ และการ ได้รับข่าวสาร

3) ปัจจัยที่ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม ได้แก่ อายุ ระดับการศึกษาและ อาชีพ

ศิริวรรณ ทาปัญญา (2539 : 72) ได้ศึกษา ปัจจัยที่มีผลต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แหล่งโบราณสถาน กรณีศึกษา:การมีส่วนร่วมของประชาชนผู้ที่มีถิ่นพำนักใกล้แหล่งโบราณสถาน อำเภอมะเอนก จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า

- 1) ประชาชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม อยู่ในระดับต่ำ
- 2) ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ การได้รับข้อมูลข่าวสาร และการได้รับการอบรม
- 3) ปัจจัยด้านเพศ ศาสนา รายได้ ภูมิสำเนาที่แตกต่างกัน ไม่มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วม

พรทิพย์ อังกุลดี (2539 : 69-73) ได้ศึกษา การมีส่วนร่วมของสตรีผู้นำในการส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมในจังหวัดราชบุรี พบว่า

- 1) สตรีผู้นำมีส่วนร่วมในการส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม อยู่ในระดับปานกลาง
- 2) ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่ อายุ ระดับการศึกษา การเป็นสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ ความรู้ความเข้าใจและการได้รับข่าวสาร
- 3) ปัจจัยที่ไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่ รายได้ และระยะเวลาที่อาศัยอยู่

2.7 ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งเป็นกลุ่มของตัวแปรอิสระที่ศึกษา ได้แก่ อายุ ระดับการศึกษา ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ จำนวนสมาชิกในครัวเรือน รายได้ สถานภาพทางสังคม เขตพื้นที่ที่อาศัยอยู่ ความรู้เรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง และการได้รับข่าวสาร โดยมีรายละเอียดดังนี้

อายุ

บุคคลที่มีอายุแตกต่างกันย่อมมีประสบการณ์และความสามารถแตกต่างกัน ในสังคมไทยเชื่อว่าคนที่มีอายุมากกว่า หรืออาวุโสกว่า มักจะเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ มีความรู้ ความชำนาญมากกว่าและเป็นที่เชื่อฟังของผู้ที่มีอายุน้อยกว่า จึงได้รับการยอมรับบทบาทหน้าที่ และโอกาสในการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมมากกว่า

ในการศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมที่เกี่ยวกับตัวแปรอิสระประเด็นอายุ ได้มีผู้วิจัยหลายท่าน ได้แก่ บริพันธ์ ไชยวงศ์แก้ว (2527 : 105) ศึกษาพฤติกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน และ เก็บ ศรีสง่า (2528 : 85) ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านในเขตชนบท พื้นที่ ยากจน อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ รวมไปถึงสันสนะ ตันติชาติ (2531 : 48) ศึกษา

การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสภาตำบลในโครงการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งได้สรุปผลการวิจัยเกี่ยวกับตัวแปรอิสระประเด็นอายุคล้ายคลึงกันว่า กลุ่มคนหรือบุคคลที่มีอายุมากจะมีการมีส่วนร่วมมากกว่ากลุ่มที่มีอายุน้อย

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง อายุมีผลต่อประสบการณ์ของบุคคล สังคมไทยนั้นถือว่าผู้สูงอายุควรได้รับการยอมรับนับถือ และมีบทบาทในสังคมมากกว่าผู้ที่มีอายุน้อย ดังนั้นความแตกต่างกันในด้านอายุของประชาชน จึงน่าจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะทำให้การมีส่วนร่วมของชาวประมงพื้นบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งแตกต่างกัน

ระดับการศึกษา

การศึกษาทำให้บุคคลมีความรู้ มีความคิดและมีความเข้าใจในชีวิต สังคมและสภาพแวดล้อมที่ตัวเองอาศัยอยู่และมีส่วนร่วมได้ดี คนในชนบทมักยกย่องคนที่มีการศึกษา เพราะถือว่า คนที่มีการศึกษาย่อมมีประสบการณ์ และสามารถใช้ความรู้มาช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ดี

ในการศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมที่เกี่ยวข้องกับตัวแปรอิสระประเด็นระดับการศึกษา ได้มีผู้วิจัยหลายท่าน ได้แก่ ถม ทรัพย์เจริญ (2525 : บทคัดย่อ) ศึกษาการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในประเทศไทย ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอคำเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธร และฉำน วุฑฒนิกรมรรักษ์ (2526 : 114-115) ศึกษาปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อการเข้าร่วมของประชาชนในโครงการสร้างงานในชนบท ศึกษากรณีโครงการที่ได้รับรางวัลดีเด่น ตำบลคุ้มพยอม อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ซึ่งได้สรุปผลการวิจัยเกี่ยวกับตัวแปรอิสระประเด็นระดับการศึกษาคล้ายคลึงกันว่า กลุ่มคนหรือบุคคลที่มีระดับการศึกษาสูงจะมีการมีส่วนร่วมมากกว่ากลุ่มที่มีระดับการศึกษาต่ำ

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จะเห็นได้ว่าการศึกษามีส่วนอย่างมากที่ทำให้มนุษย์เกิดความคิด มีความประพฤติดี สามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ ดังนั้น ระดับการศึกษาจึงน่าจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชาวประมงพื้นบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง

ระยะเวลาที่อาศัยอยู่

ประชาชนที่เป็นคนในท้องถิ่น หรืออาศัยอยู่ในชุมชนเป็นระยะเวลานาน ย่อมมีความเข้าใจสภาพสังคมและสภาพแวดล้อมในชุมชน รวมทั้งมีความรักในท้องถิ่นที่อาศัยอยู่ ตลอดจนมีปฏิสัมพันธ์กับผู้คนในชุมชนเป็นอย่างดี จึงมีโอกาสนในการเข้าร่วมกิจกรรม หรือเป็นผู้ชักจูงผู้อื่นเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมมากขึ้น

ในการศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมที่เกี่ยวข้องกับตัวแปรอิสระ ประเด็นระยะเวลาที่อาศัยอยู่ได้มีผู้วิจัยหลายท่าน ได้แก่ ลาวณิชย์ มนต์ไทรเวทย์ (2528 : บทคัดย่อ) ศึกษาความคิดเห็นของผู้ได้รับสิทธิทำกินต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดลพบุรี และ สุริยา ยี่ขุน (2534 : 177) ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในระบบป่าชุมชน ศึกษากรณีตำบลศรีละกอ อำเภอจักราช จังหวัดนครราชสีมา รวมไปถึง วิไลพร สมบุญชัย (2434 : 97) ศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จังหวัด ลำปาง และ สถาพร อิทธิพงษ์ (2536 : 127) ศึกษาการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสภาตำบล ในการอนุรักษ์ป่าชายเลน ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอท่าใหม่ และกิ่งอำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี ที่ได้สรุปผลการวิจัยเกี่ยวกับตัวแปรอิสระประเด็นระยะเวลาที่อาศัยอยู่คล้ายคลึงกันว่า กลุ่มคนหรือบุคคลที่มีระยะเวลาที่อาศัยอยู่นานจะมีการมีส่วนร่วมมากกว่ากลุ่มที่มีระยะเวลาที่อาศัยอยู่สั้น

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จะเห็นได้ว่าประชาชนที่มีระยะเวลาอาศัยอยู่ในชุมชนเป็นเวลานานกว่าเป็นกลุ่มที่มีความคิดเห็นที่ดีต่อกิจกรรมในชุมชน เพราะฉะนั้นเมื่อมีกิจกรรมต่าง ๆ เกิดขึ้นในชุมชน ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเป็นเวลานานกว่า จึงน่าจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชาวประมงพื้นบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง

จำนวนสมาชิกในครัวเรือน

ในการศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมที่เกี่ยวข้องกับตัวแปรอิสระประเด็นจำนวนสมาชิกในครัวเรือนได้มีผู้วิจัยหลายท่าน ได้แก่ ชลธิชา ตั้งอัน (2534 : 147) ศึกษาความรู้ ความเชื่อ และการปฏิบัติของแม่บ้านในการกำจัดขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล ศึกษากรณีครัวเรือนคลองแสนแสบ กรุงเทพฯ และอรุณรัตน์ เย็นใจ (2535 : 158) ศึกษาความรู้และการปฏิบัติของประชาชนที่อาศัยบริเวณริมคลองกรุงเทพฯ เกี่ยวกับการกำจัดขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูลภายในครัวเรือน ศึกษาเฉพาะกรณีคลองโองอ่าง รวมไปถึง รังสี จุฑารัตน์ (2524 : ก) ศึกษาความรู้และความตระหนักของพนักงานขับรถโดยสารประจำทางขององค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพฯ ที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงภาวะประชากรในกรุงเทพฯ และ ศันสนะ ตันติชาติ (2531 : 49) ศึกษาการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสภาตำบลในโครงการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งได้สรุปผลการวิจัยเกี่ยวกับตัวแปรอิสระประเด็นจำนวนสมาชิกในครัวเรือนคล้ายคลึงกันว่า กลุ่มคนหรือบุคคลที่มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนมากจะมีการมีส่วนร่วมมากกว่ากลุ่มที่มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนน้อย จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จะเห็นได้ว่ากลุ่มคนหรือบุคคลที่มีจำนวนสมาชิกในครอบครัวเป็นจำนวนมาก ย่อมมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน สามารถสร้าง

แรงผลักดันหรือ จูงใจให้สมาชิกในครอบครัวเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน ฉะนั้นจำนวนสมาชิกใน ครอบครัวนี้ จึงน่าจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชาวประมงพื้นบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง

รายได้

ในการศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมที่เกี่ยวข้องกับตัวแปรอิสระประเด็นรายได้ได้มีผู้วิจัยหลายท่าน ได้แก่ ชลาพรรณ ลิขิตวสินกุล (2532 : 126) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความตระหนักในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของภาคเกษตรภาคอีสาน และ วลัยภรณ์ ดาวสุวรรณ (2533 : 65) ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมบึงขุนทะเล ซึ่งได้สรุปผลการวิจัยเกี่ยวกับตัวแปรอิสระประเด็นรายได้คล้ายคลึงกันว่า กลุ่มคนหรือบุคคลที่มีรายได้สูงจะมีการมีส่วนร่วมมากกว่ากลุ่มที่มีรายได้ต่ำ

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประชาชนในชุมชนที่มีรายได้สูง จึงน่าจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชาวประมงพื้นบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง

สถานภาพทางสังคม

การดำรงตำแหน่งในสังคม หรือชุมชน ทำให้บุคคลมีบทบาทหน้าที่ที่ต่างกัน จึงมีส่วนร่วมในกิจกรรมสังคมต่างกัน

ในการศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมที่เกี่ยวข้องกับตัวแปรอิสระประเด็นสถานภาพทางสังคมได้มีผู้วิจัยหลายท่าน ได้แก่ สุจินต์ ดาววีระกุล (2527 : บทคัดย่อ) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาหมู่บ้าน รวมไปถึง สุเมธ แสงนิ่มนวล (2524 : บทคัดย่อ) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกสหกรณ์ในกิจกรรมหมู่บ้านแบบคหบาล ศึกษาเฉพาะกรณี หมู่บ้านสหกรณ์เคหะสถานกรุงเทพ โครงการ 4 กรุงเทพมหานคร และ ศันสนะ ตันติชาติ (2531 : 49) ศึกษาการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสภาตำบลในโครงการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งได้สรุปผลการวิจัยเกี่ยวกับตัวแปรอิสระประเด็นสถานภาพทางสังคมเหมือนกันว่า กลุ่มคนหรือบุคคลที่มีสถานภาพทางสังคมจะมีการมีส่วนร่วมมากกว่ากลุ่มที่ไม่มีสถานภาพทางสังคม

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จะเห็นได้ว่าการดำรงตำแหน่งทางสังคม หรือสถานภาพทางสังคม จึงน่าจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชาวประมงพื้นบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง

ความรู้

ความรู้ หมายถึง ข้อเท็จจริง (Fact) และความจริง (Truth) รวมทั้งข้อมูลที่มนุษย์รวบรวมสะสมไว้จากมวลประสบการณ์ต่าง ๆ (Good. 1973 : 325) ความรู้จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดความเข้าใจและก่อให้เกิดความสามารถในการปฏิบัติ ถ้าประชาชนมีความรู้ในเรื่องใด ย่อมนำไปสู่การปฏิบัติในเรื่องนั้น ๆ ฉะนั้นความรู้จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดความเข้าใจ เกิดแรงจูงใจที่จะปฏิบัติ และก่อให้เกิดความสามารถในการปฏิบัติ

ในการศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมที่เกี่ยวข้องกับตัวแปรอิสระประเด็นความรู้ ได้มีผู้วิจัยหลายท่าน ได้แก่ อารยา วัฒนกิจ (2526 : 79) ศึกษาปัจจัยบางประการเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในกิจกรรมศูนย์พัฒนาเด็ก ในเขตอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี และ เหวดี จันทยานี (2530 : บทคัดย่อ) ศึกษาความรู้และความคิดเห็นของคณะกรรมการหมู่บ้านในการนำพื้นที่ผ่านการทำเหมืองแร่แล้วมาใช้ประโยชน์ ศึกษากรณี อำเภอเมือง จังหวัดระนอง รวมถึง สมใจ เข้มเจริญ (2531 : บทคัดย่อ) ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากร ป่าไม้ ศึกษากรณีตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ซึ่งได้สรุปผลการวิจัยเกี่ยวกับตัวแปรอิสระประเด็นความรู้คล้ายคลึงกันว่า กลุ่มคนหรือบุคคลที่มีความรู้ความเข้าใจจะมีส่วนร่วมมากกว่ากลุ่มที่มีความรู้ความเข้าใจต่ำ

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จะเห็นได้ว่าความรู้เป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดพฤติกรรมปฏิบัติ ดังนั้นความรู้เกี่ยวกับเรื่องทรัพยากรชายฝั่ง จึงน่าจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชาวประมงพื้นบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง

การได้รับข่าวสาร

การได้รับข่าวสารและการสื่อสาร เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่มีความจำเป็นในเรื่องการติดต่อสื่อสาร แลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็น ความต้องการของคน รวมทั้งเป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความเข้าใจซึ่งกันและกัน ทั้งนี้เนื่องจากข่าวสารเป็นปัจจัยสำคัญที่ใช้ประกอบการตัดสินใจของมนุษย์ (วุฒิชัย จ้างค์. 2533 : 3)

ในการศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมที่เกี่ยวข้องกับตัวแปรประเด็นการได้รับข่าวสาร ได้มีผู้วิจัยหลายท่าน ได้แก่ สกนธ์ จันทักษ์ (2528 : บทคัดย่อ) ศึกษาปัจจัยบางประการเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดตั้งศูนย์เยาวชนตำบล จังหวัดตรัง และวิไลพร สมบูรณ์ชัย (2534 : บทคัดย่อ) ศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จังหวัดลำปาง รวมถึง ชัยโรจน์ ธนสันติ (2535 : 98) ศึกษาการมีส่วนร่วมของกรรมการสภาตำบล

ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดอุบลราชธานี และอนชิต อีสริยเมตต์ (2536 : 90) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความตระหนักของคณะกรรมการสภาพัฒนาการแก้ไขปัญหาแม่น้ำเจ้าพระยาเน่าเสีย ศึกษากรณีอำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี ซึ่งได้สรุปผลการวิจัยเกี่ยวกับตัวแปรอิสระประเด็นการได้รับข่าวสารคล้ายคลึงกันว่า กลุ่มคนหรือบุคคลที่มีการรับรู้ข่าวสารมาก จะมีส่วนร่วมมากกว่ากลุ่มคนหรือบุคคลที่ได้รับข่าวสารน้อย

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จะเห็นได้ว่าการได้รับข่าวสาร น่าจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชาวประมงพื้นบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง